

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE O ROZPADU ČESKOSLOVENSKA

Účast přijali přímí účastníci události:

předsedkyně České národní rady v letech 1990–1992 **Dagmar Burešová**,
místopředseda a od dubna 1991 předseda vlády Slovenské republiky **Ján Čarnogurský**,
ministr financí, cen a mezd slovenské vlády a od června do prosince 1992 předseda
Federálního shromáždění za HZDS **Michal Kováč**,
předseda vlády České republiky **Petr Pithart**,
místopředseda vlády České republiky a od července do prosince 1992 předseda federální
vlády vykonávající některé funkce prezidenta **Jan Stráský**,
ministr kultury české vlády a od června 1992 a poté předseda poslanecké sněmovny
Milan Uhde,
místopředseda Slovenské národní rady **Milan Zemko**.

Panelovou diskusi zahájil a řídil **Vilém Prečan**:

Výborná sestava lidí, kteří byli při tom, a také výborné publikum znalé věci a dychtivé poznání. Budu klást otázky, některé všem účastníkům panelu, jiné pouze české nebo slovenské části, některé dokonce jen jednotlivcům. Dnes odpoledne nás zajímají osobní výpovědi předních účastníků toho pokusu o – jak jsem to nazval – transformaci československé federace v letech 1990–1992. Máme dnes příležitost tento česko-slovenský příběh „zaldnit“. Chtěl bych apelovat na všechny, aby se pokusili odmyslet od současných politických souvislostí a ambicí, aby nemysleli na eventuální špatnou známku, kterou lze dostat z té či oné strany, a abychom se pokusili o odpoledne upřímnosti a pravdy. Pro začátek mám několik nenáročných zahřívacích otázek, a tu první pro všechny:

Kdy, v kterém momentu jste si uvědomili, že je federaci třeba reformovat, že je nutno nově strukturovat státoprávní vztah Čechů a Slováků, kdy jste byli poprvé konfrontováni s touto problematikou? Nemusi odpovídat Petr Pithart, protože ten o tom napsal celou kapitolu v roce 1978 v knížce Osmašedesátý.

Ján Čarnogurský: Ja som si toto uvedomil už za komunizmu. Kto sa pohyboval po Slovensku, tak vedel a cítil, ak bol aspoň trošku spoločenskovedne orientovaný, že štátoprávne usporiadanie je problémom a že štátoprávne usporiadanie, ktoré tu bolo za komunizmu sa nepodarí udržať. Išlo len o to, aké iné, za akých okolností, ako ho hľadať, metodu, ako k nemu prísť a podobne.

Michal Kováč: Ja som si toho bol taktiež vedomý ešte v období uplynulého režimu, preto som aj uvítal v šesťdesiatom ôsmom roku to, čo sa pripravovalo – nové federatívne usporiadanie. Potom prišla okupácia a fakticky sa novelizoval ústavný zákon, moc sa naďalej centralizovala, ale neprestal som veriť, že spravodlivejšie štátoprávne usporiadanie v Československu bude možné až potom, keď nebude existovať totalitný systém,

keď vznikne demokratické zriadenie. V prvých dňoch alebo týždňoch roku 1989 som si bol vedomý toho, že nastal čas, aby sa slobodne mohlo hovoriť aj o otázkach štátoprávneho usporiadania, postavenia Slovenska v Československej republike.

Milan Zemko: Myslím, že to malo niekoľko etáp a prvá už bola naozaj v šesťdesiatom ôsmom roku. Bolo zrejme, že s Československom, s jeho usporiadaním treba niečo urobiť. Nový impulz v čase normalizácie som získal z niektorých českých samizdatových publikácií. Bola to publikácia pana Pitharta Osmašedesátý, ktorá kolovala aj na Slovensku, a tak isto text pána Slánského na tému hospodárskych vzťahov medzi Českom a Slovenskom. Naplno sa to prejavilo samozrejme v tých prvých sporoch na tému takzvanej pomlčky a ostatných veciach, pretože šlo o symboly, ktoré vyjadrovali niečo podstatne hlbšie o česko-slovenskom vzťahu.

Vilém Prečan: *Slovenská strana si tedy toho byla vědoma, tam to bylo živé. A jak to vypadalo na české straně?*

Jan Stráský: Určite to cítim podstatne jinak než slovenští kolegové. Neříkám, že si toho nejsem vědom od stejné doby, kdy jsme spolu s panem Kováčem dělali v roce 1968 reformu bankovníctví. Přesto slova, která tady padla ze slovenské strany, nevystihují, aspoň podle mne, českou atmosféru. My jsme si byli vědomi určitého slovenského pohybu. A také v roce 1989, 1990, 1991 – za sebe rovnou říkám do této diskuse tezi – dlouho jsme to pokládali za otázku mnohem druhořadější než slovenská strana a jistě to ovlivňovalo celý průběh diskuse a celý tento proces. Tedy byl jsem si toho vědom ve stejné době, ale přiznávám, že v úplně jiné rovině naléhavosti problému.

Dagmar Burešová: Musím se přiznat, že samozřejmě jako všichni, kdo už mluvili, jsem si byla vědoma toho, že v roce 1968 byla vydána ústava, která podstatně změnila vztahy jednotlivých republik. Republiky tehdy byly obě suverénní s tím, že uznávaly ale také suverenitu federace, čili triární model. V roce 1970, už v normalizační době, se však tato ústava podstatně změnila, opět se nastolil unitární stát, opět se nastolila unitární ekonomika, a já musím říct, možná ke své hanbě, ale asi to pan Stráský myslel podobně, že pro nás v českých zemích byly důležitější jiné problémy, občanská práva, potlačení svobod, ke kterým jsme se postupně během těch šedesátých let dopracovávali. A až když jsem byla na ministerstvu spravedlnosti, jsem si uvědomila, že zatímco my na české straně jsme se ztotožňovali s československou státností a šlo nám v první řadě o úkoly na jiném poli, o svobodu projevu, sduřování, shromažďování, spolčování, ekonomickou transformaci – a ekonomové říkali, nezdržujte nás od těchto důležitých otázek –, na slovenské straně šlo o potřebu najít vlastní identitu, a jak správně včera říkal Petr Pithart, my jsme pro tuto potřebu, nemyslím konkrétně sebe osobně, ale řadu českých politiků, nejevili příliš mnoho porozumění. Možná že kdybychom si nebyli na začátku stanovili dvouleté volební období a kdybychom byli profesionálnější politici (jako že jsme nebyli, protože všichni jsme přišli do politiky právě proto, že jsme v ní předtím nebyli), byli bychom asi mohli odvrátit to, co se nám dnes jeví jako neodvratitelné; kdybychom si byli zjednali týmy vyjednavců, ekonomů, sociologů, politologů, historiků, které by připravily pro nás možnosti racionálního řešení, že by možná situace mohla vypadat jinak.

Milan Uhde: Já neumím jako ti, kteří mluvili přede mnou, politicky artikulovat své pocity, takže úplně z jiného konce čtyři body. První – když jsem se jako student filologie na brněnské filozofické fakultě seznámil se slovenskou kulturou, poněvadž jsme povinně slovenštinu studovali, a uvědomil si, jak museli být slovenští vzdělanci v širším slova smyslu zranění Masarykovou představou o jednotném československém národě. Myslím

si, že ta jeho účelová lež měla konec konců pozitivní vyznění, ale nepochybně tím, že suspendovala 70 nebo 80 let samostatného vývoje slovenské kultury předtím, musela se dotknout pocitů slovenských způsobem, který byl podle mého názoru nezahladitelný. Druhý bod – když jsem četl v polovině sedmdesátých let knihu Ferdinanda Peroutky *Budování státu*, kde jsem se poprvé seznámil s faktem, jak hluboce nesourodé, heterogenní politické živly se spojily ve Slovácích a v Čechách v jednu republiku v roce 1918. Tehdy se mi otevřely oči ještě víc. Třetí bod – velmi intimní moment, když si můj švagr bral slovenskou vysokoškolačku, já se seznámil s její široce rozvětvenou rodinou a v této rodině v roce 1973 se mluvilo o našem prezidentovi výhradně jako o prezidentovi Tisovi, přičemž oni nebyli žádní fašisté, pro ně byl Tiso v roce 1973 stále slovenský prezident. Je to možná historicky nevyžitelné, ale pro mě to byl další signál. Konečně čtvrtý bod, když se v listopadu 1989 sešli představitelé bratislavské VPN, tehdy to byla delegace, kterou vedl Lubomír Feldek, s představiteli Občanského fóra, a už nevím kdo vznesl otázku, proč nevytváříme jednotnou organizaci, buď Občanské fórum, nebo Veřejnost proti násilí. Zkrátka československou organizaci. A tu někdo ze slovenské skupiny říkal: To by nebylo dobré, protože v některých věcech je VPN dál a má krystaličtější formulace než Občanské fórum. Já jsem si v tu chvíli uvědomil, že ta diskrepance je hluboká. Jsou to pocity spisovatele, to nejsou pocity politika. Ale já jsem tehdy naprosto jasně cítil, že společný stát Čechů a Slováků nebude pokračovat.

Petr Pithart: Jan Stráský říká, že to byl pro nás problém spíše druhořadý. Dagmar Burešová říká: pokládali jsme jiné problémy za důležitější. Já myslím, že je to třeba trochu opravit, a ne v náš prospěch. Takhle to vypadá, že jsme vážili problémy a jeden se nám jevil jako prvořadý, druhý jako druhořadý. Pro většinu českých politiků tato problematika neexistovala. Vůbec si ji neuvědomovali, nic o tom nevěděli a už vůbec ji neprožívali tak, jako ji prožívala slovenská strana. Já si pamatuju téměř přízračnou scénu, dnes nepředstavitelnou: místopředseda České národní rady Václav Žák, kdo patřil mezi ty, kteří o tom věděli neobyčejně mnoho, byl z poslanců České národní rady tak zoufalý, že jim jednoho dne řekl: Žáci, neumíte látku, přijďte večer na doučovací hodinu, já vám to vysvětlím. A já vidím 70 poslanců, jak sedí večer v lavicích českého sněmu a učitel Václav Žák jim vypráví látku od začátku, oni ji hltají, dělají si poznámky. My jsme opravdu, doháněli váhu, složitost toho problému a nikdy ji nedohnali.

Vilém Prečan: *Otázka pro druhé kolo: Jak jste znali české, jak jste znali slovenské prostředí, českou a slovenskou politickou scénu, a co vám na ní nejvíc imponovalo a nejvíc vadilo?*

Michal Kováč: Ja si myslím, že som poznal veľmi dobre české prostredie vďaka tomu, že som často cestoval do Prahy ako bankový úradník, mnoho dní som prežil v Prahe, moja manželka taktiež, aj pracovníci, s ktorými som bol v banke, takže sa domnievam, že sme o Českej republike, o Čechoch, o českom prostredí, o tom, ako rozmýšľajú, vedeli podstatne viacej než českí kolegovia o nás. Imponovalo mi vždy na tom, pokiaľ ide o Čechov, že som sa v Čechách stretával s ľuďmi kultivovanejšími, s ľuďmi, ktorí brali veci vážne, zodpovedne, tak som trochu závidel, že v tomto smere my na Slovensku ešte máme čo doháňať. Čo mi menej imponovalo, to je vlastne nevšímavosť k tomu, ako vlastne zmýšľajú Slováci, nehovoriac o tom, že v tom čase hovoriť slobodne, otvorene o niektorých problémoch, ktoré človek pociťoval ako príslušník menšinového a zaznávaného národa, nebolo také jednoduché. Ako bankový úradník som sa zaoberal ekonomickým vývojom, ako sa situácia vyrovnáva, ako sa plní program strany a vlády na ekonomické vyrovnanie medzi Slovenskou a Českou republikou, a disponoval som

mnohými údajmi, ktoré ukazovali, že sa v istých oblastiach prehlbujú rozdiely medzi Českou a Slovenskou republikou. V tomto duchu sa podobné analýzy vyžadovali aj zo strany straníckych orgánov, ale slobodná debata bola takmer nemožná. Obvinenie niektorých slovenských komunistov z buržoázneho nacionalizmu zanechalo príliš hlboké rany. Keď sa človek sem-tam pri pive tak trochu zdôveril českému priateľovi, bol som si vedomý, že na českej strane sa vôbec tento problém takto nevníma, nevidí. Uvedomoval som si, že čakať z českej strany iniciatívu v týchto otázkach bude ťažko možné a že Slovákom nezostáva nič iné, než čakať na príležitosť, kedy o tom možno slobodne hovoriť.

Ján Čarnogurský: Od konca šesťdesiatych rokov, keď som tu v Prahe študoval, potom v sedemdesiatich rokoch cez advokáciu a ďalej, som sa stretával v českom prostredí najmä spočiatku s katolíckym českým disidentským prostredím, Vašek Benda, Vašek Malý, Kaplanovci a tak. Toto prostredie som pomerne poznal a neboli medzi nami absolútne žiadne problémy ani problém komunikácie, cez nich som potom poznával ďalších, ako je Petr Uhl, a niekedy v polovici osemdesiatych rokov potom cez slovenské chartisticko-liberálne disidentské prostredie som sa začal zúčastňovať stretnutí a zasadnutí disidentských, celoštátnych, ktoré najmä organizovala Charta. S českým katolíckym prostredím existovali také slovensko-české stretnutia, na ktorých som sa i ja zúčastňoval od sedemdesiatych rokov, ktoré trvajú až dodnes a ktoré nadväzovali na aktivity chorvátskeho jezuitu patera Kolakoviča ešte za vojny a tesne po vojne. To bolo absolútne bez problémov, a tak nielenže som si vážil, ale komunikovali sme naprosto bez problémov, znovu to musím opakovať. Keď ste postavili ale otázku, čo aj výhrady, tak práve pri komunikácii s českým prostredím som si uvedomoval trochu iný jazyk, ktorý používali, iný myšlienkový sled, pojmoslovie, ktoré by som nazval ako príliš poplatné západným mainstreamovým politologickým a iným ideám. Tie už som s českým prostredím plne nesdielal a to platí dodnes.

Milan Zemko: Ja som mal možnosť stretnúť sa s českým prostredím iba v užšom slova zmysle cez niektorých českých príbuzných, ale tí, keďže lepšie poznali slovenské prostredie než bežný Čech, tak mu aj, myslím, lepšie rozumeli. Inak vlastne to bola skôr disidentská literatúra, disidentská tlač, a na tej mi práve konvenovalo, že sa snažila ísť do hĺbky. Bola tam aj odvaha aj ochota veci reflektovať, hlbším spôsobom aj so všetkými rizikami, ktoré s tým boli spojené. A to mi konvenovalo aj na české politike po novembri 1989, že má oveľa jasnejší ťah na bránu, že išla po problémoch, že chcela riešiť otvorené veci. Tým sa často líšila od slovenského prostredia aj slovenskej politiky, ktorá je príliš vlastne zvyknutá byť v závese, proste nechať sa ťahať okolnosťami, pomermi a v lepšom prípade na ne reagovať, v horšom prípade ani len nereagovať.

Vilém Prečan: *A čo vám vadilo na českej scéne najviac?*

Milan Zemko: Určitá sebazahľadenosť napriek tým rečiam o českej otvorenosti voči svetu. Zdalo sa mi, že ta otvorenosť nebola vždy dosť zrejmä, pretože by potom aj ta sebareflexia v istej chvíli bola možno kritickejšia. To, čo by som mohol kritizovať, je skôr sekundárnej povahy. Inak si myslím, že vývin českého politického prostredia bol zreteľnejší, jasnejší než na Slovensku.

Dagmar Burešová: Co mně na slovenské politické scéně nebo ve slovenské společnosti imponovalo, nebo co mně připadalo velice pozitivní, ale na druhé straně vlastně i negativní – protože v tom se vlastně obrazil velice různý vývoj v českých zemích a na Slovensku –, že vývoj na Slovensku po roce 1968 nebyl tak utlačující jako v českých zemích. Patrně proto, že jeden z mužů pražského jara, Gustáv Husák, zamezil sloven-

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE ...

skému sjezdu komunistické strany, nevyhrotila se stanoviska tak, jako potom v českých zemích. Pamatuju se ze své praxe advokátky, že když někdo dostal padáka, uchytíl se třeba v některém slovenském ústavu Akademie, nebo herec, kterého vyhodili z Městských divadel a nemohl tady sehnat místo, nabídli mu slovenští kolegové, aby účinkoval tam. A nabídla mu to i slovenská televize. V české televizi by si neškrtl. V tom byla určitá velkorysost slovenské scény, na druhé straně se však asi z toho odvíjela i skutečnost, že v českých zemích se disidentská aktivita neomezovala jenom na katolíky a na křesťany, ale byla vlastně, a to myslím, že je velké pozitivum, vedena právě jakousi vnitřní snášenlivostí mezi katolíky a mezi bývalými komunisty, mezi marxisty a mezi lidmi hluboce věřícími. Tim se tady vytvářel prostor pro hledání občanské společnosti, které nám po roce 1989 připadalo daleko nejdůležitější. A v tom potom asi také tkvěl základní princip naší neschopnosti se dorozumět. Občanství bylo pro naši politickou reprezentaci prvořadé přesto, že jsme si byli vědomi oprávněného nároku slovenského na sebezpotvrzení, na vlastní identitu, na suverenitu, kterou bychom uznávali při zachování federace. Ovšem my jsme si představovali triární model. Duální model federace, jak se posléze vyskytl po prvním zasedání české a slovenské vlády ve Lnářích, kterého jsem se také zúčastnila, byl už problematický ... Je pravda, že jsme měli málo času. Byli jsme tlačeni volbami, vy jste na začátku říkal, abychom mluvili bez politických ambicí. Já to můžu dělat, já už v politice nejsem. My jsme tehdy jednali, aspoň někteří, bez politických ambicí. Taky jsme jako Občanské hnutí prohráli volby. Někteří zástupci některých politických stran na ty politické ambice nemohli zapomenout. Politik je politikem proto, že chce zůstat u moci a chce tu moc prosazovat.

Milan Zemko: Opět tu zaznelo, že česká strana sa koncentrovala na tu demokratizáciu, na občianske práva, slobody atď., a Slováci si potrebovali vyriešiť svoj problém identity a svoj problém quazirovnoprávnosti. Možno, že takto sa to mohlo javiť hlavne v šesťdesiatom ôsmom roku, keď bol dôraz na federalizáciu naozaj veľmi veľký, a menej sa akcentovala problematika procesu demokratizácie. Nevieim, či to platí aj po osemdesiatom deviatom roku. Tam skôr bol problém v tom, že aj Slováci chceli samozrejme ozajstnú demokraciu, občanské práva. Ale možno aj na základe dovtedajšej historickej skúsenosti sme vedeli či v podvedomí sme cítili, že ani demokracia automaticky nezabezpečuje vyriešenie vzájomných vzťahov medzi dvomi národmi. A netýka sa to iba Čechov a Slovákov, týka sa to povedzme Flámov a Valónov, týka sa to menších národov vo Veľkej Británii, v Španielsku ... Demokracia je samozrejme dobrým východiskom, dáva šancu na riešenie. Ale nie je tam žiaden automatizmus, žiadna záruka. Práve na prelome osemdesiateho deviateho a deväťdesiateho roku sa zdôrazňoval akýsi demokratický automatizmus: Treba upevniť demokraciu a potom to pôjde samo od seba. Neide to vždy a možno nikdy samo od seba.

Jan Stráský: Já jsem připraven odpovídat na tu původní polohu Vaší otázky, jak Češi znali slovenské prostředí a Slováci české prostředí obecně, takže nebudu broudit do těch politických diskusí. Já bych se pokusil možná říct triviální věc, možná všeobecně známou. Podle mého názoru obě strany se znaly především z vojny a málo víc, Češi znali daleko lépe Slovensko jako krajinu, jako prostředí, ale málo jako lidi, Slováky. Slováci zas naopak, a to nás překvapovalo, znali daleko lépe českou kulturu, byli daleko lépe informováni o českých knihách ... Prostě oni znali českou kulturu, my jsme slovenskou kulturu neznali. My jsme vždycky byli národ, který si vystačil s tou naší a ze slovenské jsme znali jenom to nejlepší, co se k nám dostalo. Zároveň to znamenalo určité živení toho, čemu se říkalo český paternalismus. Prostě nás bylo vždycky víc. Když jsme vedli

spory se Slováky ve Státní bance, někdy jsme jim vytýkali, že oni mají mňí nápádů, že my to za ně musíme vymyslet a udělat atd., ale ono to přece, upřímně řečeno, vyplývalo z toho poměru 2:1. To jsme si vždycky neuvědomovali a to ovlivnilo naše vztahy, že vlastně ta tvůrčí potence, teď odcházím od kultury do bankovníctví, byla nepochybně alespoň nějak ovlivněna oním matematickým poměrem. Ale základní odpověď na otázku: Češi znají Slovensko daleko lépe než Slováci Čechy. Daleko víc tam jezdívali, kdybych to sám sečetl, vydá to na několik let. Přesto Slováci znali lépe českou kulturu a české poměry, než jsme znali my slovenské. Na tomto rozdílu myslím, že také něco je, co pak ovlivňovalo vývoj v klíčové otázce, ke které jsme se dneska sešli.

Petr Pithart: To řekl Jan Stráský velmi výstižně. I připomínka vojny je hrozně důležitá. U mě to byl vlastně taky vnější důvod zájmu o Slovensko. Dva roky na Slovensku na vojně. Tam jsem začal číst *Kultúry život* a četl jsem ho až do poslední chvíle, pak jsem začal číst další slovenské literární časopisy, *Slovenské pohľady*, *Romboid*, všecko možné. O slovenské politické scéně jsem nevěděl vůbec nic. Žil jsem na okraji společnosti, ale nevěděl jsem nic ani o té české, protože rozdíly mezi protagonisty byly stále méně a méně významné a irelevantní. Znal jsem několik slovenských disidentů včetně pražských Slováků, například Jána Mlynárika. Ale vedli jsme o česko-slovenských vztazích v disentu podstatně debaty, což je také důvod, proč někteří jsme přece jen připraveni byli. Člověk by měl být asi vždy náročnější k vlastnímu národu, takže mně některé slovenské vlastnosti imponovaly, zdálo se mi, že jsou Slováci jaksi vitálnější a že vykazují jakousi elementární soudržnost, a tou jsem si vysvětloval, nejenom omlouval i jiný průběh normalizace na Slovensku. Neviděl jsem to jenom v nějakém příkrém světle, tu jistou míru solidarity, kterou jsme tady naprosto postrádali. Na české straně mně imponovala, a to mi zase na té slovenské chyběla, větší vůle a schopnost sebereflexe, i velmi kruté sebereflexe, někdy hraničící až s jistou sebedestruktivností. A zase na slovenské straně mně vadila ukřivděnost a vztahovačnost. Ale v zásadě mě vždycky těšilo, když jsem zjistil, v čem ještě jsou Slováci jiní než my. Vždycky jsem to pokládal za obohacení, že tady je ještě jeden rozměr, ještě jedna zkušenost, kterou my nemáme. Teď je mi trochu líto, že už to tak úplně necítím, protože přece jenom jsme se rozešli a vaše jinakost se mě už tak strašně netýká jako tehdy.

Milan Uhde: Moje odpověď bude zase zabarvená stavovsky a profesně. První skutečný československý politik, kterého jsem měl příležitost vidět ze vzdálenosti dvou tří metrů a strávit s ním tři hodiny, byl v roce 1965 doktor Gustáv Husák v době, kdy musel ještě jezdit do zaměstnání do cihelny. Nesměl dostat zaměstnání v okruhu Bratislavy. A Juraj Špitzer byl jeden ze dvou tří lidí, kteří byli ochotni ho pozvat do svého bytu a on tam tehdy přednášel rozbor politické situace v Československu. Já jsem nikdy do té doby nic tak ostrého a radikálního neslyšel. Ale teď přijde to ale. Já jsem potom jako člen Svazu spisovatelů měl příležitost se pravidelně stýkat se slovenskými spisovateli a z toho usuzovat, jaká je asi atmosféra mezi slovenskými politiky, protože mnozí z těchto spisovatelů byli také politiky, poslanci a výkonnými politiky. Miroslav Válek, člen politbyra slovenského, byl ministrem kultury. Vladimír Mináč, dlouholetý poslanec, Ladislav Novomeský ... A já jsem měl neodbytný pocit, připomínám, že mně tehdy bylo kolem 30 roků, že všichni tito lidé bez ohledu na své minulé osudy jsou lidmi, které bych zařadil do kategorie literárních, kulturních a uměleckých nabobů. Stejně odpudivé pocity jsem ale choval vůči českým nabobům. K Janu Drdovi v padesátých letech, Marii Majerové, Marii Pujmanové atd. Takže v tom není nic národnostně nebo nacionálně zabarveného. Ale v druhé polovině šedesátých let se stalo přislovečným, že slovenští spisovatelé

jako celek byli ve své kritice poměrů daleko méně radikální, daleko méně principiální, byli zdrženliví, byli opatrní. Já jsem si v tom směru rozuměl ze slovenských kolegů snad jedině s Milanem Šútovcem, který byl nezvykle radikální. A tento dojem ve mně přetrval za takzvané normalizace, která na Slovensku ve sféře literatury a kultury při všech krutostech, ke kterým i tam došlo, probíhala podstatně mírněji a méně masově než tady. I v této sféře jsme jiní, a spisovatelů a kulturně tvořivých lidí, které jsem znal, rozuměl si přátelsky, skutečně doslova a do písmene, bych jako disident napočítal na Slovensku snad na prstech jedné ruky.

Vilém Prečan: *Měl bych jenom jednu dodatečnou otázku na Petra Pitharta. On totiž řekl, že debatovali v disentu o česko-slovenských vztazích. Pro mě je ale nápadné, že například mezi dokumenty Charty jsem nenašel jediný, který by se týkal vztahů česko-slovenských v jakémkoliv smyslu. Kromě kapitoly v Osmašedesátém, v Alternativě rozhovor Evy Kantůrkové s Janem Čarnogurským na jaře 1989. Proč asi?*

Petr Pithart: Myslím, že to, co řeknu, může vyznít v náš prospěch. My, kteří jsme se těmi problémy zabývali, jsme v té době už věděli, že jsou otázky, na které mohou odpovědět jenom Slovinci a nebo my spolu s nimi. Ale ne my Češi. Já jsem takhle končil kapitolu o Slovensku v *Osmašedesátém*, v určité chvíli jsem zmlkl a řekl jsem: toto už je ale váš problém. A Chartu by ani nenapadlo, aby s několika podpisy slovenských chartistů si troufla sestavit dokument o česko-slovenských vztazích. Bylo to dáno jistou asymetrií ve složení chartistů a myslím, že to byl už výraz určitého respektu k partnerovi, který v tu chvíli u toho stolu chyběl.

Milan Uhde: K diskusím v Chartě jednu osobní vzpomínku. Já si pamatuju, když se dva mladí »reportéři« *Lidových novin*, Vladimír Mlynář a Jan Dobrovský, vrátili ze Slovenska, kde měli příležitost dlouhého osobního rozhovoru s biskupem Korcem. A měli ten rozhovor připravit pro *Lidové noviny*. Vznikla tam velká debata s takzvanou redakcí, kterou vedl Jiří Ruml a ve které jsem jako člen redakční rady působil, jak otevřeně o tom rozhovoru s biskupem Korcem psát, neboť biskup otevřeně na dva mladé disidentské novináře vybalil svou představu, své hodnocení slovenské republiky, slovenského štátu jako neobyčejně pozitivního jevu. Ti mladí lidé se zřejmě poprvé setkali s takovou otevřenou obhajobou, nebyli si jistí, jestli se o tom má v tom rozhovoru psát, a jestli si dobře pamatuju, redakce je spíš nabádala, ať to vynechají. Já to poznamenávám jenom na okraj toho, jak citlivé to byly věci a jak jsme si byli vědomi, že jsou punkty, ve kterých jsme si byli velice vzdáleni už tenkrát.

Vilém Prečan: Já si teď uvědomuji, že jsem zapomněl na jednu velmi podstatnou věc, a to byla tehdy solidární akce za Ivana Polanského, slovenského katolického vydavatele samizdatu, který byl odsouzen na čtyři roky do vězení. Vydal vlastně dvě historické práce, jedna byla o Andreji Hlinkovi, druhá o Jozefu Tisovi. A tehdy se celá samizdatová vydavatelská scéna za něho postavila jako jeden muž. Napsali otevřený dopis bez ohledu na názorové rozdíly, ale dokonce žádali, buď Polanského pusťte, nebo nás uvězněte taky, protože my děláme totéž. Já jsem na tom dokonce tehdy na jedné konferenci založil příspěvek k česko-slovenskému vztahu v roce 1988.

Vilém Prečan: *Psal jsem Vám, že možná máte nějaké svoje nejosobnější sdělení nebo vyjádření k některému problému, který je diskutován v souvislosti s rozdělením Československa, eventuálně moment, který vám utkvěl z těch debat v paměti jako kardinální zážitek, pozitivní nebo negativní, který se člověku znovu a znovu vybavuje nebo který v něm zůstává. Máte?*

Jan Stráský: Než zazní ty krásné literární zážitky, řekl bych svůj, který není tak zásadní, ale pro mne je důležitý. Myslím, že bylo jasné v roce 1991, 1992, že se společný stát obtížně udrží. Přesto každý z nás si individuálně kladl otázku, jestli opravdu už je to nutné teď, hledal ten moment, ten poslední argument pro to, že to má či nemá nastat. Chci říci zážitek z jednoho horkého dne roku 1992, kdy se vedla jednání Klaus–Mečiar. Byl jsem ve skupině jednající za českou stranu, a když jsem koukal na ty politiky, jestli to opravdu myslí vážně tak či onak, jestli to bude ještě trvat rok, dva, nebo se to už rozhodne zítra. Pro mne to přesvědčení, že to nastane, bylo jedno z ohnivých vyjádření pana Mečiara, které mělo onu klíčovou větu, tak už to udějte s tou federací, jak chcete, ale zajistěte, aby v okamžiku vstupu do Evropy Slovensko mělo tu svou hvězdičku. A v tom momentu jsem pochopil, že to je právě to neslučitelné a že tedy vlastně je jediná cesta – rozchod. Tato absurdita mě vedla k rozhodnutí, že tedy asi budeme muset neodkladně pracovat na rozdělení.

Dagmar Burešová: Požadavek vlastní stoličky a hvězdičky nevzešel od pana Mečiara. Já jsem jej poprvé slyšela od pana Čarnogurského, když pan prezident svolal jeden kulatý stůl na Vikárku, ale u pana Čarnogurského to byla představa naprosto jasná, představa, že budeme mít společný stát, ale v okamžiku vstupu do Evropské unie, což se nepředpokládalo dřív než za deset patnáct let, by Slovensko chtělo vstoupit do Evropské unie jako samostatný stát. Když pan Čarnogurský mluvil dál o tom, že by bylo dobře uzavřít smlouvu mezi republikami dřív, než začneme zpracovávat všechny tři ústavy, jak jsme se už tehdy dohodli, pamatuju se, že Zdeněk Jičínský, který byl jedním z přesvědčených bojovníků za udržení společného státu, tehdy říkal: U mě jsi, Janko, zkoušku z ústavního práva nedělal. A protože smlouvou vznikají konfederace, šlo o to, vytvořit autentickou federaci. Ale já si myslím, že problém nebyl v jednání s panem Čarnogurským a s panem Mikloškem, protože tam byly karty naprosto přesně rozdány a my jsme znali a respektovali názor toho druhého. My jsme si dokonce s Mikloškem na první schůzce, kdy jsme se spolu sešli jako předsedové národních rad, řekli něco, co myslím politici obvykle neříkají: že si budeme vždycky říkat pravdu bez jakýchkoli postranních úmyslů, bez jakýchkoli mentálních rezervací budeme jeden druhému sdělovat svoje názory, a myslím si, že jsme skutečně tento vzájemný slib dodrželi. Problém byl s panem Mečiarom, který na začátku vystupoval profederálně. Tehdy byl na Vikárce taky přítomen a vysloveně se stavěl pro zachování federace. Problém s ním byl v tom, že on jeden den řekl jednu věc a druhý den tutéž věc úplně obrátil. To se opakovalo permanentně. Pamatuju se, že jednou taky na Pražském hradě, kdy Petr Uhl spolu se svou ženou Annou Šabatovou napsali právě v tomto smyslu panu Mečiarovi dopis, který tam Jan Urban přečetl – bylo to tenkrát hrozně nešikovné – pan Mečiar se strašně rozzlobil, a my, politici z české, ale i slovenské strany, jsme museli ovzduší uklidňovat, aby se vůbec dalo věcně jednat. Sama jsem byla přítomna jedné televizní besedě, kdy pan Mečiar řekl, že nevráživost Čechů vůči slovenským požadavkům se táhne od samého počátku, že už při prvním výročí 17. listopadu, kdy se na americké ambasádě sešli čeští a slovenští politici, jemu někdo tloukl do okna auta, protože byl slovenský politik. Náhodou jsem v té televizi seděla vedle něj a řekla jsem: Ale tak to nebylo, pane premiére. Tloukli do okna mě taky a tloukli do okna prezidentu Havlovi. Tenkrát vznikla chyra o ukradené revoluci, byli to nějací Sládkovci, možná ještě nějací jiní bouřliváci, ale rozhodně to nebyl politický akt. Problém byl podle mého názoru v tom, že po výsledku voleb bylo asi setrvání ve společném státě po těch dvou letech skutečně vyloučeno.

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE

Jan Čarnogurský: Najskôr takú, ako Fero Mikloško hovorí, pikošku. Vo volebnej kampani pred voľbami roku 1990 na Slovensku kandidovalo VPN, KDH a ďalší, a vtedy sa prezident Václav Havel otvorene angažoval pre VPN, asi dva týždne pred voľbami vystupoval s VPN na Slovensku, po mestách. Vtedy KDH proti tomu v podstate zaprotestovalo, že ako prezident by sa nemal miešať do volebnej kampane a všetky noviny proti nám písali a skôr sa nám to vypomstilo. A tá pikoška je v tom, že potom, keď po voľbách bolo záverečné zasadnutie federálnej prvej Čalfovej vlády v zámočku v Kolodějích, protokol chcel, že sme sedeli na jednej strane prezident Václav Havel, Petr Pithart, ja, Čalfa a ďalší. A vy ste sa, prezident Havel a Petr, bol si pri tom, radili so mnou, keď VPN nominovala Mečiara ako budúceho slovenského predsedu vlády, ako uzemniť Mečiara, ako udržať pod kontrolou Mečiara na Slovensku. To mi utkvelo v pamäti ako taká kuriozita typická pre tu dobu.

Vilém Prečan: *Vedeli ste poradiť?*

Jan Čarnogurský: Myslím, že aj áno. Teraz si už nepamätám čo a nakoľko účinne, ale nevyklúčujem, že tá moja rada potom vynesla plody až za nejakých desať, dvanásť rokov neskôr. Ale myslím si, že z hľadiska dnešnej diskusie je snáď dôležité to, že teraz sa môžeme spatne pozrieť na vtedajšie obavy, výhrady a tak ďalej ku rozdeleniu republiky a ku vytvoreniu samostatného Slovenska, samostatnej Českej republiky. Po desiatich rokoch si môžeme zda povedať, do akej miery nastali alebo nenastali tieto obavy, do akej miery tieto dva nástupnícke štáty bývalého Československa zabezpečili ľudu oboch republík štátnu bezpečnosť, ale teraz to myslím v pozitívnom slova zmysle, ako zabezpečujú ekonomický rozvoj, a po tretie, ako vyplňajú geopolitický priestor bývalého Československa. A len stručne povedané, zdá sa mi, že tá bilancia nieje najhoršia.

Vilém Prečan: *To je moje pripravená otázka: Realizace katastrofických scénářů.*

Milan Zemko: Mám dve skúsenosti, ktoré mi naznačovali, že to dobre neskončí. Na českej strane to bolo to ľpenie a opakované ľpenie tak povedzme na akosi ústavotavoprávnej alebo štátoprávnej rigidnosti. Ale samo Československo vzniklo v osemdesiatom roku koniec koncov porušením istých základných princípov platného štátneho a ústavného práva a potom sa to v našich spoločných dejinách zopakovalo niekoľkokrát, a naraz – práve v prelomovej dobe – taká prísna rigidnosť. Mal som jednoducho pocit, že tým sa iba prikrýva istá politická vôľa alebo skôr nevlá. A na druhej strane mi bolo jasné, že to nemôže dobre skončiť, keď pán Mečiar vytiahol päť variantov na riešenie česko-slovenského štátoprávneho vzťahu, čo bol poriadny právny aj politický galimatias. Bolo jasné, že keď sa s tým českí politici zoznámili, mali okamžite pocit, že toto jednoducho nie je platforma na ďalšie rokovanie. A potom išlo už iba o to, ako to „uhrať“ smerom k znesiteľnému rozdeleniu štátu.

Michal Kováč: Ono ťažko vyberať z tých osobných zážitkov to najdôležitejšie v tejto súvislosti, ale predsa len by som nejakú vec chcel pripomenúť. HZDS išlo do volieb s predstavou konfederácie. To bola zmena, pretože do volieb prebiehali rokovania medzi českou stranou a slovenskou stranou, Čarnogurským a Pithartom, Burešovou a Mikloškom, a mne sa osobne javilo, že by bolo dobré, keby táto vec bola uzavretá, aby sa do volebnej kampane sa nešlo s otvorenou otázkou neusporiadaného štátoprávneho riešenia. Bolo pre mňa veľmi nepríjemné prekvapenie, že táto vec sa neuzatvorila a že vlastne poskytla možnosť vo voľbách v 92 roku urobiť na Slovensku z tejto otázky problém číslo jedna. A v tom čase samozrejme sa už koncipovalo definitívne znenie podoby dokumentu HZDS pre volebnú kampaň, už nastal posun, že HZDS už nehovorilo o štátoprávnom

usporiadaní na federatívnom princípe, ale už hovorilo o konfederácii a s touto požiadavkou vlastne išlo do volieb. Výsledky skončili tak, že HZDS sa na slovenskej strane stalo rozhodujúcou silou.

Druhá poznámka: Nebolo to také jednoduché ani vo vnútri HZDS, najmä vo vzťahu k predsedovi HZDS. My sme v HZDS cítili, že ak hovoríme o konfederácii, musíme mať jasnú predstavu, čo konfederáciou myslíme. Že treba zpracovať nejaký písomný dokument, o ktorom treba podrobne rokovať v orgánoch HZDS, ale najmä pripraviť sa po voľbách na rokovanie s českou stranou. Ja som osobne vyzval predsedu Mečiara, aby poveril nejakú skupinu, ktorá by nejakú predstavu vypracovala, ktorú by sme mohli dať k dispozícii českej strane, lebo v tom čase už sa na mňa obracali aj kolegovia poslanci z ODS, že chcú od nás nejaký písomný materiál. Mečiar odmietol. Mne bolo zas trápne vysvetlovať českým partnerom, že my koncepcnejšiu predstavu o konfederácii nemáme. Tak sme sa dohodli, Kňážko, Húška, Moravčík a ja, že sa pokúsime nejakú predstavu o konfederácii vypracovať tak, že o nej nebude vedieť pán Mečiar, a kolegiálne ako neoficiálny materiál odovzdáme partnerom z ODS. Aby to bolo celkom konšpiratívne, aby sa Mečiar o tom nedozvedel, dohodli sme sa s podpredsedom ODS Kovářom, že večer sa stretieme pri benzínovom čerpadle Hustopeče. Bolo to skoro o polnoci, keď sme s Čičom odovzdali pánovi Kovářovi našu predstavu o konfederácii s tým, že to je neoficiálne, že to je naša pracovná predstava, že pána Mečiara sme o tom neinformovali, aby aj českí partneri k tejto veci takýmto spôsobom pristupovali. Potom, keď bolo prvé rokovanie v Brne, ktoré začalo až tak hodinu a pol po oficiálne stanovenom začiatku, vlastne my ostatní, čo sme sedeli vo vnútri, sme nemali skoro o čom hovoriť, oficiálne sme sa nechceli priznať, že my sme už nejaký materiál dali, lebo to malo zostať neoficiálne. A nezostalo nám nič iné, než začať hovoriť o tom materiále, o ktorom sme sa mali tváriť, že nie je vypracovaný. A keď sa vrátil pán Mečiar s pánom Klausom, pán Macek povedal: „Nám je to už jasné, my sme to už vlastne vyřešili, je to nepříjemné, je to požadavek měnové a obranné unie.“ Ja som zostal tak trošku zarazený, lebo som cítil, že Mečiar sa dozvie, že bežalo nejaké rokovanie, nejaký kontakt bez jeho vedomia. Aj sa to tak stalo, nami prezentovanú predstavu zhodil zo stola s tým, že o takom niečom HZDS nikdy nerokovalo.

Najväčšie sklamanie som zažíval pri schvalovaní kompetenčného zákona, keď som si uvedomil, že s riešením vzťahov budú o mnoho väčšie problémy, než sa mi javilo po novembri 1989, keď sme vítali vznik demokracie, príchod slobody. Napriek tomu sme do rokovani s ODS išli s požiadavkou konfederatívneho usporiadania, vôbec sme neboli pripravovaní na rokovanie o rozdelení. Stanovisko, ktoré ODS zaujala, bolo pre mňa veľkým šokom, veľkým prekvapením, hovorím za seba, neviem, do akej miery bolo očakávané Mečiarom alebo inými partnermi. Pre mňa to bolo neočakávané, pretože som si predsa len myslel, že na českej strane hodnota spoločného štátu alebo zväzku štátov má o mnoho väčšiu cenu, než sa v skutočnosti pri rokovaní ukázalo; nebola ani len ochota podrobnejšie sa zaoberať myšlienkami, ktoré vyplývali z našej pracovnej predstavy o konfederatívnom usporiadaní alebo o únii.

Milan Uhde: Považuji za svou povinnost předeslat, že pokládám bilanci spolupráce Čechů a Slováků v jednom státě za pozitivní, a zároveň jsem přesvědčen, že rozpad společného státu vyplynul z hloubi politických, historických, kulturních a jiných příčin, a že tedy byl organický. Já jsem se dostal k jednání mezi ODS a HZDS až v jeho závěrečné fázi, protože jsem nebyl členem užšího vedení Občanské demokratické strany a při posledním jednání v Jihlavě jsem se ocitl na základě té logiky, že slovenská strana si přála, aby

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE

jednání byl přítomen pan Gašparovič jako předseda Slovenské národní rady. Proto jsem byl kvůli reciprocitě přibrán, nebyl jsem do hloubi těch problémů nijak zvlášť zasvěcen, takže jsem měl o to více příležitostí pozorovat jednotlivé mluvčí, byli na české straně jeden, na slovenské straně vlastně taky převážně jeden, ale bylo to zajímavé a myslím, že není od věci prostě si to připomenout. Pan Mečiar tehdy zahájil schůzku tříčtvrtěhodinovým souvislým projevem, který pro mě znamenal nejradiálnější, nejzásadnější protičeskou politickou promluvu, kterou jsem do té doby slyšel. Předseda české vlády Klaus svým nosovým hlasem, který byl stále tišší úměrně tomu, čím více se hněval, to byl jeho zvyk, prokládal promluvu slovenského premiéra stručnou větou: Pane předsedo, prosím, změňte tón, upozorňuji vás, změňte tón. Přesto ta promluva pokračovala a pro mě byla takovým skoro až shakespearovským dramatickým svědectvím o tom, že předseda slovenské vlády se toho mechanismu rozdělení nesmírně bál. Ta protičeská tónina byla vyvolána tím, že si tehdejší předseda slovenské vlády, podle mého názoru velmi impulzivní člověk, uvědomoval, do jakých problémů se dostává a do jakých problémů se může dostat. Já si pamatuju jednotlivé básnické obrazy, kterých použil. Prostě Češi to způsobili, Češi nám tady nadrobili, a jak my teď z toho máme ven, a vám je to všechno jedno a vy se na nás díváte a vy se usmíváte. Ta promluva měla na nás naprosto jednotný vliv, my všichni na české straně, když pan Mečiar skončil a slovenská strana řekla, že prosí o desetiminutovou přestávku, jsme se shodovali, že slovenská strana otočila a že bude proti rozdělení a že domluva na rozdělení ztroskotá, aspoň v jihlavské fázi. A dokonce předseda vlády Klaus zkoumal, kde bychom se vyspali, poněvadž se musíme poradit, co dělat, když to je naprosto překvapivý obrat. Překvapivé obraty tam skutečně byly, já si myslím, že vyplývaly nejenom z osobní povahy předsedy slovenské vlády, ale také z toho, že on hledal to řešení. Kromě toho je ten typ člověka, pro něhož platí princip, jak mám vědět, co si myslím, dokud to neřeknu nahlas a dokud to neudělám. Slovenská strana si vyžádala prodloužení přestávky o půl hodiny, pak se dostavil pan Augustín Marian Húska, v té delegaci představoval, bych řekl, velmi závažný hlas, a ten nám řekl, buďte klidní, budeme pokračovat, on si jenom odpočine atd. Zkrátka dal nám najevo, že to byl citový projev a že po pauze začneme věcně jednat dál. Když dneska čítám a slyším vzpomínky a interpretace, které Vladimíra Mečiara diabolizují, tak jsem považoval za svou povinnost vyřknout tuhle svou vzpomínku. Já jsem potom s panem Mečiarom jednal mnohokrát, musím říci, že to byl velmi nepřijemný partner, a že kdybych tam byl sám za sebe, tak bych se byl okamžitě otočil a odešel, poněvadž on dával příležitost, aby se člověk urazil nejméně třikrát za deset minut. Ale je-li diabolizován, já musím říct, že v Jihlavě na mě dělal dojem člověka, který si je vědom toho, že kráčí na velmi nejistou půdu, že tam vede celou slovenskou společnost a že dost dobře neví, z které do které, a to mi ho, musím po pravdě přiznat, lidsky přibližuje.

Petr Pithart: V rámci příhod velmi osobních řeknu, že jsem si nikdy nebyl jist, že se společný stát určitě dá zachránit. A nikdy jsem si nemyslel, že se má zachraňovat za jakoukoli cenu. Naopak, chladný rozum mi říkal, že ta úloha nemá řešení. Dvoučlenná federace sama o sobě je logický nesmysl. Nedá se v ní hlasovat, tím spíš, je-li založena přinejmenším u jednoho subjektu na národním, etnickém principu. Jestliže navíc ta federace vznikla tři měsíce po okupaci země, kdy země ztratila poslední zbytky suverenity a ke všemu ještě řešení se mělo najít podle tehdy platné ústavy. Takže rozumně říkám, že to nešlo. Ale podobně to možná viděla paní Lalumierová, tehdy generální tajemnice shromáždění Rady Evropy, velmi noblesní dáma, která si mě po jakési oficialitě vzala stranou a říkala, že snad ještě existují nějaké možnosti, a také věděla, že to vlastně nejde.

Ale říkala, vy přece jste inteligentní národy, najděte nějaká symbolická řešení. Mé příběhy jsou všechny toho druhu, kdy jsem se dost nasazoval a vykročil z rámce, který nazívala ústava. Ne že bych ji překročil, ale hledal jsem nějaká symbolická řešení. Jistě není nikde psáno, kam má premiér odjet první den po zvolení. Já jsem nezaváhal a jel jsem 7. února do Bratislavy. Podle ústavy se vlády republik neměly nikde setkat, na žádné úrovni, snad na nějakých recepcích. Já jsem věděl, že to je riskantní, a pozval jsem slovenskou vládu do Lnářů. Klaus na to pak reagoval prohlášením, že to pro federální vládu bylo naprosto šokující, že dvě republikové vlády se patrně chtějí spiknout a setkávají se bez dovození federální vlády. Takovým krokem a hledáním symbolického řešení byla cesta, kterou jsem zorganizoval pro politiky a historiky do Oxfordu. Našel jsem tam sympatizujícího děkana který řekl: my vám nabídneme neutrální půdu, přizveme své lidi se zkušenostmi se Skoty, s Welšany. Přijeli jsme těsně před Vánocemi do ojiněného Oxfordu a dva dny jsme se pokoušeli hledat nějaké řešení. Symbolickým pokusem o symbolické řešení bylo, že jsem zval obě vlády do Luhačovic. K velkému zklamání jsem s hrůzou zjistil, že většina členů vlády vůbec netuší, že v Luhačovicích se před válkou scházeli čeští a slovenští umělci, spisovatelé a že se tam tvořily duchovní základy Československa. Ale vůbec největší vzrušení a obavy jsem cítil tehdy, když jsem nabídl implicitně – nikoli explicitně – slovenské straně, konkrétně svému partnerovi Jánů Čarnogurskému katarzi, vyznání českých hříchů.

To bylo tak: Byli jsme ve Frankenu na pozvání otce Opaska, Opus bonum, a opravdu už se schylovalo k rozchodu. A český a slovenský exil na nás tlačil: Udělali jste opravdu všechno? Využili jste všech možností? A tenkrát mě inspirovala Agneša Kalinová. Uvědomil jsem si, že jsme se ještě nepokusili říct si vzájemně, čím jsme si ublížili, co nás mrzelo v minulosti. A tak jsem si to sepsal, s nikým jsem se neradil, i když jsem věděl, že to je strašně riskantní.

Já jsem to tedy ze sebe všechno vyndal a jestli si někteří vzpomenete, pozdě v noci se do televizního studia dostavil můj ministr kultury, úctyhodný filozof a matematik Petr Vopěnka, který opustil nemocniční lůžko a s nohou v sádře a se vztyčenou berlí tam ve jménu všech českých vlastenců protestoval proti mému projevu. A já jsem čekal, že v téměže čase bude příští týden v témže pořadu mluvit Jano Čarnogurský, a nějak jsem tajně doufal, že udělá něco podobného. Že to přinejmenším určitou část napětí vynuluje, že to povede ke katarzi a že se nám uvolní ruce i hlavy, abychom ještě nějaké řešení našli. Jano Čarnogurský pak o týden později skutečně promluvil, zmínil jeden slovenský hřích související s rokem 1939 a pak už mluvil úplně o něčem jiném. Takže já jsem to vlastně prošvihl. A pak mi kolegové vytýkali: Proč sis to s nimi nedomluvil, abys věděl, že oni to udělají taky? Já jsem si v duchu říkal, to už by nebylo ono, to buď přijde spontánně a pochopí to ta druhá strana jako určité vstřícné a riskantní gesto, nebo je to šaškárna domluvená před lidmi. Možná, že onen večer a vědomí, jak riskuji a o co všechno můžu přijít – a taky jsem u mnohých našich lidí o hodně přišel – to byl asi můj nejsilnější zážitek: pokus vyjít vstříc a ten krok skončil v prázdnu.

Jako právník přece dobře vím, že dvojdomek je prostě obraz, riskantní, tím, že každý si to může vyložit jak chce. Já jsem ale taky byl účastníkem nekonečných debat, kdy jsme se nebyli schopni dohodnout, co je federace, co je konfederace, co je unie. Byl jsem svědkem neuvěřitelného výkonu Vladimíra Mečiaru. Jednou po nějakém velkém grémium VPN jsme seděli po večeři, bylo nás tam asi čtyřicet a já už čekal, že se rozproudí nějaká volnější, přátelštější debata u stolu, a ono se pořád mluvilo strašně vážně. A tu někdo řekl svrchovanost, tu někdo suverenita, zase svrchovanost, a já chtěl ten večer

odlehčit, vzal jsem si slovo a říkal jsem: Přátelé, jaký vlastně je rozdíl mezi svrchovaností a suverenitou? Myslím jsem si, že se všichni zasmějeme a budeme mluvit o jiných věcech. Ale Vladimír Mečiar to pochopil tak, že nějaký nafoukaný pražský profesor ho chce zkoušet, a měl dvě přednášky, obě pětiminutové, jednu o pojmu svrchovanost, druhou o pojmu suverenita. Právě z těchto nedorozumění, míjení se a neschopnosti najít společný jazyk vznikl ten nápad. Dvojdomek vlastně znamená: Zkusme vůbec se dohodnout, jestli chceme pokračovat nějak spolu, nebo nechceme. A na chvíli odložíme ty zatím nepovedené debaty o formě. To byla vlastně nabídka nejenom na nějaké volnější soužití, to jistě ten pojem také naznačoval, ale hlavně jsem pokládal tu vůbec poslední otázku: Chceme, nebo nechceme? Někdo to pochopil, mnozí to nepochopili, bylo to taky samozřejmě hodně riskantní a bylo v tom osobní nasazení. Všechny tyto situace, které jsem vylíčil, byly pokusem o symbolické řešení, jež nám paní Lalumierová naznačovala jako jediné možné, ač logicky vzato byl úkol neřešitelný.

Vilém Prečan: *Ještě jednu otázku: do voleb se nepodařilo dohodnout se. Jednání před volbami v roce 1992 skončila patem, vlastně tím, že 12. února 1992 se předsednictvo Slovenské národní rady nedohodlo, že návrh smlouvy z Milov předloží plénu SNR. Tehdy, 12. února, bylo přítomno 20 členů předsednictva SNR, jeden chyběl a hlasování dopadlo 10:10. To se sdělilo českým partnerům a ti řekli, že když slovenská strana nevidí možnost se o věci do voleb rozhodnout, my o tom nebudeme jednat také. Milan Zemko byl jeden z deseti členů předsednictva SNR, který zvedl ruku proti návrhu smlouvy z Milov. Jak se na to díváte dnes, po deseti letech?*

Milan Zemko: Má to viacej aspektov. Začnem od svojho osobného. Hlasoval som proti preto, lebo po tom výsledku, ktorý rokovania priniesli, som nebol presvedčený, že toto je začiatok vskutku efektívneho riešenia česko-slovenskej otázky. Počnúc preambulou a končiac odkazmi na ďalšie zákony budúceho spoločného parlamentu, ktoré mali dohodnuté princípy legislatívne upraviť, to všetko mi hovorilo, že vlastne celý spor o charakter spoločného štátu by sa neutulil, ale naopak – zostroval, a navyše, že celé by sa to všetko udialo v situácii, keď sa blížili voľby a bolo zrejmé, že privedú k moci novú politickú garnitúru. Čiže zdalo sa mi, že nemá zmysel, aby štátoprávny proces pokračoval v rámci, ak akému sa dospelo v Milovách. Samozrejme pri hlasovaní som nevedel, ako to dopadne, pretože čisto matematicky to vonkoncom nevyzeralo tak, že by predsedníctvo nemohlo posunúť zmluvu do pléna národnej rady. Svojím spôsobom to bolo vlastne aj pre mňa prekvapením. A to je druhý moment, nielen technický, ale vážny politický moment. Nie je tu bohužiaľ Ferko Mikloško. Ten by možno vysvetlil, prečo za každú cenu chcel, aby sa takýto vážny dokument prerokoval a uzavrel v predsedníctve v ten istý deň a prečo sme si nemohli tieto veci zväziť a pokojne ešte o nich rokovať ďalší deň alebo aj dlhšiu dobu. Možno aj Jano Čarnogurský by mohol povedať, ako to mali prodiskutované vo vlastnom klube, s vlastnými poslancami.

Aj keď nepočítam Jána Klepáča, dvaja ďalší poslanci, ktorí zostali verní KDH, v každom prípade František Javorský, hlasovali proti posunutiu zmluvy do pléna SNR. To nehovorím preto, aby som seba ospravedlnil. Ja si stále myslím, že jednoducho zmluva v dohodnutej podobe bola nepriechná a aj keď by sa dostala do pléna, tak tam nemohla preísť. To by bol jeden supervýbuch, ktorý by možno ešte urýchlil ďalšie politické konflikty a procesy v krajine. Podstatné je ale to, že pre mňa zmluva nebola prijateľná a nehlasoval som pre ňu. V Milovách nebola zmluva definitívne sformulovaná, asi tri body tam zostali otvorené. A ako to potom politici, ktorí sa na zmluve dohodli, mali

premyslené, ako to chceli „zúradovať“ s jej presadením v parlamentoch? Nakonec to „zúradovali“ tak, že to bolo proste zastavené.

Jan Čarnogurský: Ja som vtedy vnímal tu zmluvu tak, že na nejaký čas reguluje vzťahy medzi Českom a Slovenskom a získava čas pre ďalšie eventuálne diskúzie. Česká strana si ju vysvetlovala možno tak, že toto už bude koniec, že prijmeme milovskú zmluvu a tým končia diskúzie o štátoprávnom usporiadaní. Tie by neskončili, pretože mocenský potenciál medzi Slovenskom a Českom bol taký, že by tie diskúzie pokračovali, pretože mocenská prevaha Čiech bola sice dostatočná na dominanciu v Československu, ale nebola dostatočná na ovládnutie – aby mi bolo správne rozumené. Takéto detailné úvahy o milovskej zmluve neboli rozšírené a boli ťažko zrozumiteľné pre verejnosť a dokonca sa ukázalo, že aj pre dvaciat ľudí predsedníctva Slovenskej národnej rady. Ferko Javorský, náš člen predsedníctva, autor zprávy branno-bezpečnostného výboru SNR o Mečiarovi, proste hlasoval proti.

Troma vetami k Petrovi Pithartovi, k televíznemu prejavu: Ja som nevnímal z našej strany ako vôbec cieľavedomú cestu takého sebabičovania, neviem či som dokonca aj toto slovo nepoužil, ale skôr cestu racionálneho prístupu ku česko-slovenským vzťahom. Pripúšťam teraz, že Petr Pithart to vtedy mohol oprávnené vnímať ako nepochopenie z našej strany. Chcem poukázať len na jedno: ja som vtedy ten svoj prejav o týždeň neskôr zakončil istým návratom k Benešovmu prejavu k Slovákom v roku 1935, ktorý vtedy bol významný a bol to tiež taký pokus o reguláciu česko-slovenských vzťahov do budúcnosti, vytýčenie perspektívy. A ja som vo svojom prejave roku 1992 pozitívnym spôsobom nadviazal na Benešovu reč a za to som bol na Slovensku potom kritizovaný. Beneš na Slovensku nebol vnímaný dobre.

Dagmar Burešová: Ironií osudu je, že proti se postavil pan poslanec Javorský, ktorý se práve vrátil z Prahy a podľa kuloárů byl rozhořčen nadutostí federálního ministra obrany, přitom ministr obrany Luboš Dobrovský byl z těch, kteří si velice přáli zachování společného státu. Ale je pravda, že my ve sférách jednotlivých republik jsme občas tu federální nadutost pocítovali. To musím připustit. A abych byla úplně spravedlivá: Kdybych byla udělala totéž, co udělal František Mikloško, a dala hlasovat o návrhu dohody z Milov, jsem si skoro jistá, že by to v předsednictvu České národní rady asi taky neprošlo. Protože to chtělo skutečně trpělivé vysvětlování. Pan Čarnogurský říká, že měli na slovenské straně pocit, že to je vítězství českých požadavků. Naopak na české straně měli pocit, že je to ústupek slovenským požadavkům. Roli zlých mužů hráli Ivan Čarnogurský a Jan Kalvoda. Ale i oni nakonec pochopili, že je zapotřebí udělat nějaký vstřícný krok a otevřít cestu k dalšímu jednání. Když jsem s návrhem z Milov přijela do Prahy, dostala jsem 64 pozměňovacích návrhů a patrně každý z autorů pozměňovacích návrhů by byl chtěl, aby jeho návrh byl zohledněný. Ale ještě jsme měli čas od února do červnových voleb. Myslím, že to je škoda. Ale chápu, že někdy už má člověk poslanců plné zuby. Takže chápu, že pan Mikloško měl těch věcných pozměňovacích návrhů a námitek a změň dost, už chtěl, vaše řeč budiž ano, ne. Myslím, že problém byl zejména v tom, že jsme si volební období stanovili jenom na dva roky a že potom eskalovaly problémy taky z hlediska prezentace jednotlivých politických stran ve volbách. Nesdílím názor pana Uhdeho, že jinakost Čechů a Slováků vylučovala možnost spolužití ve společném státě, podle mne bychom se naopak obohacovali, kdybychom byli měli čas. Ale měli jsme to udělat jinak. My jsme prostě nebyli profesionální politici. Takhle to bylo příliš ovlivněno politikou boje o moc. My jsme potřebovali mít nějaké racionální podklady. Pozdě bych a honit, už se stalo.

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE ...

Jan Stráský: Milovy nebyl česko-slovenský kompromis. Milovy byl kompromis česko-slovensko-federální a docela věřím, že by neprošel ani na české straně. Tehdy asi jediný možný a jedině možné bylo to, co následovalo. Ale byl to kompromis, do kterého zasáhl v jistém okamžiku milovského jednání pozdější představitel federace.

Milan Zemko: Este jednu poznámku na doplnenie pani doktorky Burešovej. Spomínala, že dostala asi 60 pozmeňovacích návrhov. Ale my sme už mali podobnú skúsenosť s kompetenčným zákonom v roku 1990. Aj vtedy sa povedalo, že na tomto návrhu sa nesmie absolútne nič zmeniť, pretože Česi ho potom okamžite zmetú zo stola. Prišli sme do Prahy a ukázalo sa, že sa predsa len dali robiť zmeny a práve českí politici neboli takí rigidní v tejto veci. Teraz sa to opakovalo aj po Milovách. Na zmluve vraj nemôžeme nič zmeniť. Tak je to dohodnuté, a teda buď to prijmeme alebo neprijmeme. To tiež ovplyvnilo negatívny postoj voči nej, opäť sa podaktorí obávali, že zas budú akoby „dobehnutí“. My to schválime tak, ako to je, hoci máme výhrady, a potom sa ukáže, že vlastne s tým dokumentom sa dajú urobiť hotové divy, pretože on vlastne nie je hotový. Adresujem tieto slová nielen Ferovi Mikloškovi, ale aj Ivanovi Čarnogurskému, ten bol prvým podpredsedom, a obidvaja to dosť hnali tým smerom, že sa musíme rozhodnúť ihneď.

Vilém Prečan: *Stále ste podozierali tých Čehúnov, že zas niečo nesplnia alebo tak, bolo to tak?*

Milan Zemko: Neide o to, či že Čehúni sem alebo tam. V pozadí bolo stále cítiť, že na slovenskej strane to vlastne smeruje kamsi ku konfederácii a na českej strane k takzvanej funkčnej federácii, ktorú sme my pociťovali ako akýsi variant kryptocentralistického štátu.

Dagmar Burešová: Pokud jde o kompetenční zákon, byl návrh Slovenské národní rady a byl návrh České národní rady. A Federální shromáždění převzalo český návrh. Ale nešlo o to, že bychom my dodatečně z české strany něco měnili. To říkám jen proto, že nás možná podezíráte neprávem a že jste si poučení s kompetenčním zákonem vyložili trochu jinak. Já se dokonce pamatuju, že potom přišel do Federálního shromáždění pan Mečiar, který byl tehdy předseda vlády, a přinesl mi kytku.

Petr Pithart: Ve všech těch jednáních bylo také mnoho iracionálního, zejména když našim partnerem byl Vladimír Mečiar. Například začátek rozhovorů o změnách kompetencí. Pan Mečiar nás zve do Trenčianských Teplic. Přijíždí tam František Vlasák, Václav Valeš a já za českou vládu, za slovenskou vládu je tam místopředseda Kučerák. Bylo nás pět. Sedli jsme si ke stolu a Vladimír Mečiar řekl: Aby bylo jasno, k těmto jednáním mám mandát vlády a mandát VPN. Pan Kučerák nic neřikal a my jsme pochopili, že to je vážné. My jsme žádný mandát neměli, protože jsme přesně nevěděli, o čem budeme mluvit. Právě od této chvíle se odvíjela jednání. Nakonec hlasování ve Federálním shromáždění dopadlo, jak dopadlo a snad na oslavu překonaného konfliktu nás Slovenská televize pozvala na diskusní pořad. A asi ve dvou třetinách Vladimír Mečiar řekl: A vite, co mě na těch rozhovorech v Trenčianských Teplicích nejvíce vzrušuje a co mi dělá největší potěšení? Já jsem o tom s nikým předtím nemluvil, ani s panem Kučerákem ne. My s Františkem Vlasákem jsme zmlkli a do konce pořadu nepromluvíli. Ale co jsme mohli dělat, když nám předseda vlády tehdy řekl, že má mandát? Máme někomu telefonovat a ptát se, jestli ho má nebo nemá? I takové momenty podrazů tam byly. Takže občasná nedůvěra samozřejmě hrála roli. To zdaleka nebylo jenom racionální dohadování.

Vilém Prečan: *Mám osobní otázku, která vyplynula z toho, co říkal pan Kováč. Jak za zády předsedy strany Vladimíra Mečiara dali české straně jakési stanovisko o konfederaci. Jak jste tedy žili s tím předsedou strany? Neměli jste sami obavy z toho, jak to půjde dál a co z toho může být?*

Michal Kováč: Ja by som nechcel povedať, že nebyť Mečiara, je všetko inak v poriadku. Bolo by to neobjektívne, nespravodlivé. Ťažšie bolo nám normálnym ľuďom v HZDS, ktorí sme s požiadavkou na vytvorenie konfederácie súhlasili. Považovali sme vytvorenie dvoch samostatných štátov v tomto čase za pre Slovensko nevýhodné. A kládli sme si otázku, prečo má byť nevýhodné pre Českú republiku usporiadanie, ktoré prenáša na republikové orgány, české i slovenské, tie isté právomoci a uberá ich federálnym orgánom. Nam sa zdalo v situácii, keď je Čechov 10 miliónov a Slovákov 5 miliónov a keď je miestom štátnych federálnych orgánov Praha, také riešenie rovnako výhodné pre Čechov ako aj pre Slovákov a udržiava spojenectvo medzi týmito dvoma samostatnými suverénnymi štátmi. Ja som dodnes nepočul, prečo bola konfederácia alebo únia pre Čechov nevýhodná. Macek na rokovaní v Brne povedal, že Slováci chcú slovensku štátnosť či štátnu samostatnosť za české peniaze, resp. s českou poisťovňou. Od začiatku však bolo jasné, že všetci, čo sme hovorili o konfederácii, sme hovorili, že každý bude hospodáriť za svoje. Vôbec neexistovala nejaká predstava, že Česká republika bude na Slovensko doplácať, ak sa vytvorí konfederatívne usporiadanie. Ak ODS nebola ochotná rokovať o konfederácii, ktorú my sme považovali za rovnako spravodlivú a rovnako výhodnú pre jednu i pre druhú republiku, potom ničeo neklape. Bolo nám jasné, že pre Slovensko je rozdelenie nevýhodné. Netajím sa, že aj my v HZDS sme uvažovali obdobne ako KDĽ, že v istý čas, keď sa začnú prístupové rokovania o vstupe do Európskej únie, že budeme chcieť, aby tieto rokovania boli aj z českej strany aj zo slovenskej strany, lebo tam chceme vstúpiť ako samostatný subjekt. Možno že ta konfederácia by potrvala do roku 1998 alebo do roku 2000, ale mohli sme to skúsiť. To nepochopím, prečo sme to nechceli skúsiť. Prečo sa Česi toho obávali? To je moja otázka.

Vilém Prečan: *Já jsem si tuto otázku také kladl a měl jsem ji připravenou. Jako výtku na českou stranu, že nebyla dost trpělivá, proč se nepokusila jít nevychozenou cestou, zda by nebyla unie nebo konfederace lepší než rozdělení? Po debatě, kterou jsem slyšel, vidím, že s Vladimírem Mečiarem to nebylo dál možné. A když vidím eskapády dalšího období, které Slovensko zavedly skoro do zahraniční izolace, do onoho kategorického, Slovensko nepřichází v úvahu pro Evropskou unii, bude-li Mečiar v čele státu, tak mě to smiřuje s neochotou české strany jít dál. Je to samozřejmě spekulace, ale asi o ničém jiném než o modalitách rozdělení se už nedalo debatovat. Úmyslně provokuji vlastně další otázky a komentáře.*

Jan Stráský: Já si nechci přivlastnit právo vysvětlit, proč česká strana nebyla pro tuto věc, protože by se mohla opakovat mnohahodinová diskuse. Když to zjednoduším, bude to možná vypadat nějak urážlivě vůči té druhé straně. Jenom připomínám, že v diskusích o konfederaci se jednalo o dvě emisní banky a jednalo se o dvě armády. Já jsem prožil jednání, kdy pan Mečiar jako člen rady obrany státu, když jsem byl předsedou, mlátil dveřmi, že on chce tu armádu takhle, tak rozdělit. Budu mluvit za sebe: nejsilnější obava z konfederace byla proto, že nás přece v té chvíli čekala ještě významná část ekonomické transformace, která se podle mého názoru nedala provádět v tak rozvolněném prostředí, jako by bylo nastalo při přijetí požadovaného modelu konfederace. Berte to jako co nejzkrácenější odpověď na otázku, proč česká strana nepřijala konfederaci v konturách, v jakých se rýsovala v česko-slovenských jednáních.

Milan Uhde: Jsem rád, že ekonom Jan Stráský vyjasnil tu věc, já bych ji určitě nedovedl takhle vysvětlit. Ale pamatuju si na to, že experimentovat s konfederací bylo podle našeho názoru příliš riskantní v čase bouřlivých proměn. Mám dojem, že s takovými věcmi se prostě neexperimentuje. Tam je potřeba jít na devadesátiprocentní jistotu. Pokud není, je třeba tu cestu vyloučit.

Ale chci ještě okomentovat to, o čem mluvil Petr Pithart, o takzvaném podrazu, kdy Vladimír Mečiar jednal, manifestuje, že má mandát, a ten neměl. To byl podle mě jev, který se několikrát opakoval. Já jsem zažil společné jednání vlád České a Slovenské republiky v Kroměříži, kde pan Mečiar oznámil, že o nějaké věci se ve slovenské vládě hlasovalo jednomyslně. Můj slovenský kolega, ministr kultury a přítel Ladislav Snopko mi hned šeptal: No, panti sme boli proti, ale to je detail. Já jsem říkal: A proč neuděláš poznámku? Mávl rukou. Nechci na jeho účet moralizovat, protože já jsem se stejným způsobem choval jako člen a funkcionář ODS o něco později. To byl způsob, který se ustálil a za který nesou odpovědnost obě strany. I ten, kdo podrazy dělal, i ten, kdo je strpěl. To svědčí o anomálnosti situace a o tom, že to vede k situacím, ve kterých se nedají dost dobře vést dvojstranná jednání.

Ján Čarnogurský: Vtedy otázka nestála tak, že česká strana odmietala konfederáciu preto, že Mečiar na slovenskej strane je nedôveryhodný atď. Česká strana konfederáciu odmietala principiálne, vylučovala ju a už vtedy zaznivalo, že potom sa radšej rozdelíme. To bol dôvod, že konfederácia nebola a zrejme nemohla byť predmetom rokovania. Dalšími krokmi, štátna zmluva atď., sme sa snažili dostať isté konfедераčné prvky do celkovej konštrukcie budúceho Československa, vlastne zadnými dverami, pretože oficiálne sa to nedalo pre zásadný postoj českej strany.

Mám pocit, že v ekonomickej a finančnej oblasti česká strana vlastne na konfедераčnej platforme akoby stála. Ja som nebol vo Lnáňoch na stretnutí českej a slovenskej vlády, lebo vtedy som ešte nebol v slovenskej vládě, ale tam predsa jedným z uzáverov v podstate bolo, že republiky si budú akože žiť za svoje. To už je konfедераčný princíp. Vo finančno-ekonomickej sfére bol z českej strany samozrejme tlak na „každý za svoje“, čo bolo oprávnené a ako povedal pán Kováč, slovenská strana nebola v zásade proti. Ovšem v štátoprávnej oblasti to malo byť ako federácia a to bol ten koncepčný rozpor.

Michal Kováč: Ja ako Slovák som očakával, že v istom čase, keď už bolo jasné pre českú stranu, že problém štátoprávneho usporiadania je na Slovensku vnímaný o mnoho intenzívnejšie ako v Čechách, česká strana príde sama s istou predstavou, s istou ponúkou, s istou ústretovosťou. Keby ste nás týmto spôsobom tak povediac zaskočili, že ponúkate čosi viac, tak sa domnievam, že to by bolo na Slovensku politickú situáciu upokojilo, že by aj HZDS akceptovalo isté ponúky z českej strany. Pán Pithart má pravdu, mňa sa ťažko o tom hovorí. My sme ako príslušníci slovenskej vlády Mečiarovej boli prekvapení, keď bolo rokovanie v Trenčianských Tepliciach, a celým radom iných vecí. Ako člen vlády, ako člen Rady VPN som sa prvýkrát dozvedel, že takéto rokovanie je, ale to bol takpovediac náš problém, naša bolesť, za čo sme si svoje aj vytrpeli. Ale vašou povinnosťou bolo pozerat' sa na nás nielen cez Mečiara, ale aj že sú tam tiež demokratické sily, občania, že je tam inteligencia, že sú tam aj iné strany, a tým sa dalo pomôcť, aby sa možno dosiahli iné výsledky pri voľbách v 92 roku. Politická garnitúra, ktorá bola do roku 1992, česká i slovenská, neboli schopné sa dohodnúť. Toto je jedna z veľmi vážnych chýb. Ale súčasne to ukazuje, že chápanie, aké bolo v Čechách a na Slovensku v tejto otázke, bolo tak rozdielne, že za krátky čas existencie demokracie ani nebolo

možné očakávať, že sa nájde politická garnitura, ktorá by si plne porozumela v úsilí o zachovanie spoločného štátu.

Dagmar Burešová: Chtela bych potvrdit to, co říkal pan Čarnogurský předtím. Nikdy mezi delegacemi nebylo jednáno o konfederaci. Konfederace taky není společný stát. V Evropě se tak sice jmenuje švýcarská, ale je to ve skutečnosti federace. Když říkáte, že byste časem chtěli hvězdičku, kdyby byla konfederace, tak už byste ji měli, protože byste měli mezinárodněprávní subjektivitu. Nemohla bych teď klást za vinu Občanské demokratické straně, že nepřijala návrh slovenské strany na konfederaci, protože se objevil poprvé a nebyl vůbec prodiskutován. Má pravdu pan Čarnogurský, že slovenská strana se snažila určité konfederativní prvky do jednání o podobu budoucího společného státu vnést. Ostatně tam už byly při ústavě z roku 1968, vydané sice už po okupaci, ale ještě v době, kdy doznívala snaha po autentické federaci. Tam se mluví výslovně o hospodářství Československé republiky jako integraci dvou národních ekonomik. Ale to bylo v roce 1970 potom změněno a ústava proměnila původní podobu ve stát unitární. Konfederace bylo řešení úplně nové a jiné, než o kterém se po dobu oněch dvou let jednalo.

V. Prečan prosí o dotazy z pléna.

Vladimír Goněc: *Pokládám záměrně provokační otázku, protože třeba v brněnském prostředí to tehdy takhle zjednodušeně kolovalo. Na jedné straně koncept skutečné decentralizace a samosprávy proti konceptu pouhého rozdělení jednoho centralismu na dva centralismy. Zda se to vnímalo?*

Milan Zemko: Práve z okolia moravských poslancov som počul v súvislosti s tou takzvanou pomlčkovou vojnou, že čeština nepozná spojovník, ale len pomlčku, hoci je to úplný nezmysel. Ten problém nastal práve a len pri termíne československý štát, zatiaľ čo napríklad pri termíne česko-slovenský slovník a iných podobných spojeniach nijaký „spojovníkový problém“ nejestvoval. A pokiaľ ide o postoj Moravanov, tí na rokovaníach tvrdo bránili české pozície. V roku 1991 a vari aj 1992 bol predseda SNR Ferko Mikloško kontaktovaný niekoľkými moravskými poslancami a on ma k tým neformálnym rozhovorom tak trochu prizval. Boli asi dve lebo tri stretnutia na tému zmeniť Česko-slovenskú federatívnu republiku na Československú spolkovú republiku za partnerskej účasti Moravy a bez spojovníka. Tieto predstavy však nedostali presnejšie kontúry a my sme ani nezískali pocit, že Moravanom naozaj ide o nejaké presadenie sa Moravy v tomto česko-slovenskom „double“, že naozaj ide o pokus nejakým spôsobom zmeniť dvojčlennú federáciu na trojčlenný spolok. Navyše, neviem, či zo strany „federálu“ nešlo aj o hru rozdeliť Slovensko na dve časti, čo sa v tých časoch objavilo ako nejaký ďalší spolkový variant štátoprávneho usporiadania. Mali tak vzniknúť spolkové krajiny: Čechy, možno aj Praha, Morava a dve časti Slovenska, a takto by sa mal vytvoriť akýsi spolkový štát. To celé sa mi javilo ako veľmi kuriózne hry, ktoré celkom iste nemali reálny základ a skôr penili vodu a komplikovali situáciu a vzbudzovali stále hlbšiu a hlbšiu nedôveru.

Petr Pithart: Otázka kolegy z Brna je velmi důvodná a jsem rád, že umožňuje ozřejmit souvislosti řešení problému Čechů a Slováků v jednom státě a problém samosprávy. Do zřízení krajů byla Česká republika bezkonkurenčně nejcentralizovanější zemí v Evropě. Mezi obecním zastupitelstvem a parlamentem neexistovala žádná úroveň samosprávy. Ale na podzim v roce 1991 uložila Česká národní rada vládě České republiky, aby vybrala způsob administrativního a samosprávného členění státu a předložila příslušné

ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE ..

zákony. My jsme po odborné anketě připravili celý balík zákonů jako kompletní reformu územně správního zřízení. Rozhodli jsme se pro zemské zřízení, pro Čechy, Moravu a Slezsko, návrh se dostal do předsednictva České národní rady a vůbec nebyl zařazen na program právě pod dojmem blížícího se rozdělení Československa. Byl vnímán jako příliš riskantní, mluvílo se o nebezpečí dualismu uvnitř České republiky. Celý samosprávný koncept byl pod hrozbou toho, že se bude dále štěpit i Česká republika, o osm let odložen.

Václav Průcha: *Já jsem v letech, která zkoumáme, nebyl v žádné funkci, takže můžu představovat člověka z lidu. Na mne osobně nejvíc zapůsobilo z hlediska pochybování o další existenci státu, když jste umně spojili dvě věci, vyhlášení konfederace a zahraniční nezávislosti. V souvislosti s tím jsem si říkal, že HZDS čím dále tím víc přijímá také program SNS. Jak vlastně vztahy, zejména v roce 1992, mezi HZDS a SNS vypadaly?*

Michal Kováč: Tak, ako boli deklarované. HZDS nepodporovala vznik samostatného slovenského štátu pri voľbách v roku 1992. Neboli medzi nami žiadne kontakty, dokonca keď sa vytvoril slovenský štát, Mečiar nevytvoril žiadnu koalíciu ani zo SNS, pretože HZDS malo v parlamente 74 poslancov, a až v priebehu roku 1993 začali rokovania zo SNS, samozrejme neúspešne, pretože Mečiar osočil partnerov zo SNS, že sú korupční, že chcú úplatky atď. atď. Vtedy začali prvé vážnejšie konflikty medzi mnou a Mečiarom, pretože som mu vytykal, že pred verejnosťou osočil partnera, s ktorým bude nutné vládnuť. Neexistovali žiadne dohody a HZDS dôsledne v čase do volieb v 92 roku sa distancovalo od požiadaviek SNS na vznik samostatného štátu. Boli sme si vedomí toho, že Slovensko na vznik samostatného štátu nie je pripravené a že konfederatívne usporiadanie je výhodné aj pre Českú republiku.

Jan Rychlík: *Já mám otázku na slovenské účastníky panelu. V čem by podle vás měla být konfederace pro Českou republiku výhodnější než úplné rozdělení? O tom, že by byla výhodnější pro Slovensko, není sporu.*

Michal Kováč: Ja si myslím, že v tom, že poskytovala rovnaké práva Slovenskej i Českej republike. A je na rovnosti dvoch partnerov bez ohľadu na to, že jeden je silnejší a druhý je slabší, nedemokratické? Keby sme existovali v spoločnom zväzku, bola by to rovnaká výhoda pre Slovensko, ako aj pre Česko. Česká strana videla v konfederácii nevýhodu; potom sa dá predpokladať, že mala iné predstavy o rovnosti či rovnoprávnosti malého a väčšieho národa.

Podľa mňa rovnosť nesúvisí s tým, že jeden je veľký a druhý je malý, že jeden je silný a druhý menej silný ekonomicky. Pretože máme pred sebou príklad, ako to funguje v Európskej únii, či malý alebo silný, že práva a povinnosti, možnosti sú rovnaké, tak z toho dôvodu som nevidel, že konfederácia by v niečom zvýhodňovala Slovenskú republiku na úkor Českej republiky. Ak ten záujem o pokračovanie nejakého zväzku zo Slovenskom bol úprimný, bolo to možné skúsiť. Nič nestálo v ceste, aby sa táto vec na jedno volebné obdobie odskúšala. Ale zrejme je zbytočné už dnes nad tým špekulovať, pretože vlastne sme platili daň za to, že 42 rokov sme žili v totalitnom systéme, Slováci o slovenských otázkach nemohli hovoriť, majú skúsenosti s „buržoáznym nacionalizmom“, za to nemôžu ani českí demokrati, ani slovenskí demokrati, ale to bol fakt.

Že sa nemohla hovoriť pravda o tom, ako sa cítia Slováci v spoločnom štáte, prinieslo svoje ovocie v tom, že za tie dva roky fungovania demokracie (1990–1992) neboli sme schopní tieto obrovské rozdiely z neznalosti jeden druhého preklenúť.

Vilém Prečan: Přece jenom intermezzo svobodné debaty, velmi svobodné debaty o těchto věcech bylo v osmašedesátém roce, ale bohužel za těch 20 let to bylo zapomenuto.

Ivan Fišera: *Já mám otázku na pana Kováče a na pana Stráského. Já jsem tehdy se zúčastňoval interních jednání také s panem Mečiarem a prosazovali jsme, jak víte, referendum. Byli jste si oba, nebo obě vaše strany, vědomi toho, že bychom i přesto, že Miloš Zeman navrhoval takzvanou unii, kterou jsme považovali ve vedení sociální demokracie za nesmysl, že jsme byli připraveni konfederaci nepodpořit a jediné trvat na dosti okleštěné, ale v zásadě ještě funkční federaci? Přesto, že jste byli považováni za jakýsi opoziční proud podporující trvání státu, říkám dnes otevřeně, my bychom tenkrát stejně nebyvali byli podpořili nic jiného než nějakou podobu federace, která by byla funkční. Po nešťastném přijetí posledního zákona o rozvolnění federace bychom se byli museli vrátit minimálně k tomu, abychom měli společný sociální prostor, protože bychom byli jinak zlikvidovali volný pohyb obyvatelstva a pracovních sil. Byly si vědomy obě strany, že my bychom byli s konfederací také nesouhlasili?*

Jan Stráský: Jsem nešťastný z toho, že jste lehce používal slovo konfederace, které je těžko definovatelné, může mít různé podoby. Stokrát jsme se pokoušeli, o ty atributy: jedna měna nebo ne, jedna emisní banka nebo ne, jedna zahraniční politika nebo ne, jedna armáda nebo ne, a samozřejmě taky jedna odpovědnost vůči okolí nebo ne. To by vůbec nepomohlo, kdybychom byli konfederace, která by znamenala, že jedna strana si vypůjčí a druhá strana to zaplatí, nebo právě nezaplatí, nebo-li jsou vedle sebe úplně bez jakýchkoli vztahů. Přece smysl, proč nějaké národy mají vytvářet jakýkoli celek, je právě to, co je jim společné. A my jsme si definovali konfederaci tak, že vlastně nezůstane společné nic, tak prostě diskuse o tomto pojmu ztrácí smysl. My jsme věděli, že je tady Nagymaros, že budou mezinárodní procesy kolem toho, rozdělení to krásně zahladilo a je to dobře, že to tak dopadlo. Byly to i tyto závazky. Bylo to několik stížností, které jsme tajili před občany, o obchodu se zbraněmi ze slovenské strany a o různých jiných pokusech a slovenská strana zase uváděla jiné pokusy, které jí vadily nebo které nabourávaly celkové soužití. Já jsem přesvědčen, že konfederace je nálepka, pro kterou jsme nemohli být. Nevím přesně, jestli všichni, kdo tu otázku kladou, ji také stejně pokládají. My jsme měli čtyři atributy společného státu, a je jedno, jakou bude mít nálepku. Musí mít jednu měnu a jednu ekonomickou odpovědnost, daňový systém atd., zahraniční politiku, odpovědnost navenek, a musí mít vybudovanou armádu, ne k občanské válce, ale navenek. Samozřejmě s tím souvisela i stejná odpovědnost za transformaci. My už trochu zapomínáme. Daleko víc než kvůli federaci či konfederaci jsem nespal před datem, kdy se uvolňovaly ceny. Před 1. lednem 1993, kdy jsme vůbec nevěděli, co to udělá. Věřím panu Fišerovi, že by také nebyli podpořili konfederaci takto rozvolněnou, ale my jsme o ní bez těchto jednotlivých prvků, které jsem se velmi neuměle pokusil připomenout, prostě odmítali diskutovat. To je pravda, to je historicky pravda, i teď si myslím, že to bylo správné. A obávali jsme se, že by taková nálepka, vnesená do jakýchkoli referend, vedla k historickým omylům, protože lidé by to chápali stejně, jako teď se můžeme hodiny domlouvat, co to je či není konfederace. Báli jsme se toho, že nastane i situace, že jedna část státu řekne ano a druhá ne. Nedovedeme si ani teď, po deseti letech, představit, co by se bylo stalo, kdyby v referendu jedna část řekla ano a druhá řekla ne. Z toho už se dá dělat politický mediální problém. Ano, my jsme byli pro čistší řešení než rozmazané konfederace. A myslím si i teď, po deseti letech, že to bylo dobře.

 ZKRÁCENÝ ZÁZNAM PANELOVÉ DISKUSE

Egon Lánský: Pán Kováč, s konfederáciou je to takto: To nie je otázka prečo, to je otázka toho, že vtedy šlo na oboch stranách o spoločný štát. Konfederácia proste nie je spoločný štát, na tejto zemeguli neexistuje nijaká konfederácia okrem jedného štátu, ktorý sa tak nazýva, konfederácia Švajčiarska, a jej vlastnosťou je, že ona nie je konfederácia, ale federácia. Teraz prichádzajú medzinárodné organizácie s pokusom vnútiť do konfliktných oblastí dve konfederácie. Jednu medzi Srbskom a Čiernou Horou a druhú medzi tureckou a gréckou časťou Kypru. Myslím, že to bude neúspech. Pánu Čarnogurskému iba by som rád povedal, že vy si s tou konfederáciou nejste taký istý ako právnik, pretože štátoprávne základy konfederácia ako spoločný štát nemá žiadne. A nám všetkým toto povedal jeden náš bývalý krajan, teraz vyše deväťdesiatročný penzionovaný profesor michiganskej univerzity pan Erich Stein, ktorý bol šéfom tej poradnej komisie, ktorú si vtedy naše ústavné kruhy zriadili na vytvorenie spoločnej ústavy, a on o tom napísal knihu, v ktorej nám to s odstupom so svojou americkou skúsenosťou veľmi zodpovedne, vedecky a nezaujato vysvetľuje.

Samuel Abrahám: *Pre moderných historikov sú dve také hrozby. Determinismus a perzifikácia. Práve pri rozpade Československa tieto dve veci narážajú a preto je to veľmi ťažko uchopiteľný predmet. Mečiar alebo Klaus mali zodpovednosť za tento rozpad. Zaujíma ma, či ste medzi 1989 a 1992 diskutovali o tom, že vlastne slovenská strana neprediskutovala to, čo česká strana mala dlho prediskutované, či už počas disidentských rokov alebo medzi vojnami, na Slovensku nikdy a dodnes neprišlo, nikdy slovenskí intelektuáli nereflektovali vlastnú minulosť, dodnes dokonca nedokážu zreflektovať ani mečiarismus. Či ste si boli vedomí, že vlastne nemáte rovnocenného partnera v tomto špecifickom momente.*

Vilém Prečan: Zdá sa, že je to tak sugestívna otázka, na ktorou se dá říct jenom, že takto se to nedá stavět, ale prosím.

Petr Pithart: Jen zdůrazním význam otázky, spíš než abych na ni odpověděl. Mám s tím konkrétní zkušenost. Když jsem byl ty čtyři a půl roku mimo politiku, tak jsem se mimo jiné účastnil práce na sborníku, který editoval Jiří Musil. Byla to jedna z knih, které vyšly o rozpadu Československa anglicky a do češtiny nikdy nebyly přeloženy. Dodnes mě udivuje, že tak kvalitní knihy nebyly přeloženy. Já jsem si tenkrát vybral kapitolu Normalizace u nás a na Slovensku, protože jsem si sám chtěl zmapovat, co předcházelo rozchodu, jakých těch dvacet let bylo. Shodou okolností jsem měl přednášku na univerzitě v Bratislavě a studenti politologie pak za mnou přišli, jestli se mi mohou nějak revanšovat. Řekl jsem, že bych potřeboval, kdyby mi někdo sebral materiál o reflexi těch dvaceti let, které předcházely. Přišli za měsíc a řekli, že na toto téma není jediný text. My jsme se tím užírali a užíráme dodnes. Byla to obrovská asymetrie. Naše vůle dobrat se o sobě pravdy, ať je jakákoli, a na druhé straně pro mě ne úplně srozumitelné okolkování na slovenské straně. Znovu a znovu mě to překvapuje. My jsme si to samozřejmě uvědomovali, proto jsem taky vedl delegace do Oxfordu, protože jsem si říkal, že na akademické půdě najdeme přece jen společnější, jiný jazyk než jen jazyk politiky, ale nepovedlo se to. Možná, že tady někde je klíč taky k tomu, proč to tak dopadlo.

Jan Čarnogurský: Pán Abrahám, ja myslím, že vaša otázka politicky nie je relevantná, a to z toho dôvodu, že mne sa javí, ako byste vy quasi požadovali, že tu musí byť najskôr nejaká teoretická, teoreticko-politická koncepcia, pomerne presne definovaná, z ktorej vychádzajú obe reprezentácie a tak alebo onak ju nejak uskutočnia. V dejinách to proste takto vždy nechodí, a ani v prípade Československa to tak neišlo. Čo ste nastolili svojou otázkou, sa pri rozpade Československa realizovalo tak, že zajatcom tejto

ideovej minulosti bolo HZDS s túžou, že v minulosti Slováci chceli čo najviac samosprávy či samostatnosti, a Česi im v tom bránili. Potom sa vždy nejaký kompromis podľa historických okolností našiel. A novosť historických podmienok po páde komunizmu spočívala v tom, že Česi toto už nepotrebovali. Česi to v minulosti potrebovali najmä voči Nemecku a celkovo nie dosť stabilným pomerom v Európe. Novosť spočívala v tom, že Európska únia aj NATO a pomery v Európe už zabezpečujú bezpečnosť, stabilitu a ekonomické vzťahy atď. aj menším štátom. Proste česká strana nebola odkázaná na Československo, ani na to, aby bránila slovenskej strane ako získavať väčšiu samostatnosť, prípadne aj samostatný štát. Ale tejto kvalitatívnej zmeny pomerov v Európe si HZDS nebolo vedomé, a preto stupňovalo požiadavky v presvedčení, že česká strana im musí oponovať a potom sa nejaký kompromis dosiahne, a čím viacej bude stupňovať požiadavky, tým výhodnejšie pre Slovensko. No a potom sa ukázalo, že sa vlastne vlámalo do otvorených dverí.

Vilém Prečan: *Chtěl bych dát našim milým hostům možnost, aby řekli to, co se jim třeba nepodařilo dopovědět, někdy pointu nebo ještě něco navíc, vyjádřit se k tomu, co se podle jejich mínění traduje falešně a která stanoviska nebo argumenty považují v této debatě za mylné.*

Milan Uhde: Za sebe chci jenom pochválit to, že debata postrádala prvky sentimentality. Já jsem byl ve vlastní rodině po celou dobu jednání o rozdělení republiky zasypávan pohledy masarykovců, kteří to brali citově a pokládali mi za zlé, že se na tom podílím. Věcnost debaty mě potěšila a je to dobré východisko pro pravdivý obraz v pracích historiků.

Michal Kováč: Ja sa domnievam, že by sme nemali hľadať viníka rozdelenia federácie a vytvorenia dvoch samostatných štátov. Ja som presvedčený, že skôr alebo neskôr by k tomu došlo. Na slovenskej strane túžba završiť emancipačný proces vytvorením samostatného štátu bola celkom prirodzená. Je šťastie, že sa toto všetko odohralo v podmienkach, keď nebola ohrozená bezpečnosť ani jednej krajiny. Ze sa to uskutočnilo v čase, keď sa pohľad oboch krajín sústredil na NATO a na vstup do Európskej unie. Ja som rád, že sa to uskutočnilo, i keď hovorím, že HZDS si bolo vedomé, že Slovensko nie je na rozdelenie v tomto čase pripravené, ale bolo to menšie zlo, lebo táto nevýhoda sa predsa len vykompenzovala tým, že sme mohli ako samostatný subjekt vyjednávať v rokovani o vstupe do Európskej unie a že sa podarilo vďaka tomu, že sme existovali ako samostatný štát, dosiahnúť i to, že pravdepodobne budeme pozvaný na pražskom summite za člena NATO. Takže nebičujeme sa, nevytýkajme si, robili sme, čo sme mohli, čo bolo v našich silách, každý s dobrým úmyslom pre svoju krajinu a napokon to nedopadlo tragicky, ale dopadlo to dobre.

Petr Pithart: Je opravdu shoda okolností, že právě za několik dní budeme moci říci, že to dopadlo dobře. Ale dlouhá léta to tak nevypadalo a pak by opravdu, řekl to pan prezident Kováč, bylo třeba mluvit o tragédii. To si musíme uvědomit. Opona by dostala nějaké jiné adjektivum než železná, ale byla by to hodně neprůchodná opona – kdyby se na hřebenech Javorníku spustila, kdyby tam končil svět NATO a „schengenský“ prostor. Říkáme to s velikou úlevou a já můžu s čistým svědomím dodat, že jsme dělali všude po světě všechno pro to, aby to tak dopadlo. S nadějí, že se na Slovensku situace změní, jsme naše partnery obtěžovali, i když je to třeba nezajímalo. Takže nejde jen o to, že to dobře dopadlo. Podstatné je, že jsme o to opravdu usilovali v důvěře ve zdravé a rozumné síly slovenských občanů, a oni to nakonec ve dvou volbách po sobě ukázali. Je to asi zbytečné říkat právě tady, ale pořad se ještě nedovedu srovnat s tím, že když už k rozdě-

lení došlo, že jsme to tak lehce přešli. Myslím, že to byla traumatická událost a já svědčím, že problém rozdělení Československa cizinu zajímal víc než domácí, i akademický svět. Já jsem jednu dobu jezdil z jedné konference na druhou, vždy s tématem obecného rozdělování států nebo rozdělení Československa. Že tady o tom vyšla jediná knížka – *Loučení s Československem* a dva sborníky, které jsou v angličtině, to mě trochu překvapuje a sám tomu dobře nerozumím, protože to byly velké dějiny a nemuselo to dopadnout dobře. Možná, že zájem o to, co se tady stalo a proč a jak, teprve nadchází.

Vilém Prečan: Chtěl bych jenom říct, že se toho napsalo v posledních několika letech přece jenom víc než to *Loučení s Československem* z roku 1993.

Milan Zemko: Ja by som rád povedal dve poznámky. Prvá k istej možná mytologizácii vyjadrenej slovami, že „dvaja muži nám rozdelili štát, hoci ľud – jeden aj druhý – to nechcel“. Často sa pritom argumentuje sociologickými výskumami tak povediac jedno-oko. Tvrdí sa, že väčšina ľudí bola proti, ale nepozerala sa na to, za čo tí ľudia vlastne boli, čo pozitívne chceli. Najmä pokiaľ ide o Slovensko, tí, čo boli proti rozdeleniu Československa, chceli mať buď úniu či konfederáciu a len časť bola za federáciu. U Čechov to bolo trochu zložitejšie, ale tam boli zas tendencie k únii, k unitárnemu Československu, resp. k iným štátovým variantom a takisto tam federácia nedominovala. Bolo síce jasné, že väčšina obyvateľov nechcela rozdelenie Československa. Ale nejestvovala väčšina s jasným názorom, aké Československo, v akom štátovom usporiadaní by to vlastne malo byť. A to by možno stálo za to, aby sa sociológia via na to ešte raz poriadne pozreli, aby sa pestovala ilúzia o tom, čo údajne spôsobilo „niekoľko politikov“ a čo chceli dva „národy“. Druhá poznámka je podľa mňa skôr optimistická. Česko-slovenská vzájomnosť sa zrodila pred vznikom československého štátu a nedá sa redukovať iba na spoločný štát, ktorý jestvoval vyše 70 rokov, a to s reálnou šesťročnou cezúrou, za druhej svetovej vojny. Jednoducho nemožno tvrdiť, že vzťahy medzi dvomi národmi sa skončili zánikom spoločného štátu. Medzičasom sa ukázalo, že v mnohých oblastiach fungujú dokonca zreteľne lepšie ako v minulosti. Ano, boli tu rizika, ako hovoril pán doktor Pithart, že isté veci neskončia tak, ako nakoniec pomerne dobre skončili, alebo v súčasnosti pokračujú. Ale ja si myslím, že práve o to, aby dopadli celkom dobre, museli sa usilovať predovšetkým sami Slováci v štáte, ktorý si založili. Bolo vlastne dobre, že sa neobjavil niekto iný, väčší od nás, kto by nás chytil za ruku a povedal, urobte to radšej takto, a nie inak. Boli síce signály, boli zahraničné odkazy, ktoré aj radili, aj tak trochu hrozili, na to sme už „cvičení“ celé stáročia, ale koniec koncov muselo si poradiť tých päť miliónov obyvateľov krajiny zvanej Slovensko. A ak to predbežne zvládli, tak je nádej, že to bude aj pokračovať a že to posilní okrem iného československú vzájomnosť, i keď v trochu inej podobe a kvalite, než aká existovala do zániku spoločného štátu.

Dagmar Burešová: Jen docela stručně. Rizika, o kterých mluvil Petr Pithart, jistě existovala. Myslím si však, že to je v první řadě zásluha slovenské společnosti, že reagovala tak rozumně, moudře a odpovědně na signály, které ze zahraničí přicházely a byly naprosto jednoznačné. K tomu bych chtěla slovenským kolegům pogratulovat a ještě bych chtěla potvrdit to, co teď říkal pan Zemko. Zdá se mi, že v době, kdy se vedly česko-slovenské rozhovory, bylo znát určité napětí, ale pokojný rozchod, to pokojné rozdělení státu mluví o tom, že jsme se rozešli kultivovaně. Skutečně za těch deset let, které uplynuly od doby rozdělení, se naše vzájemné vztahy, i když v prvních letech nebyly zvlášť dobré, posléze změnilly k lepšímu a jsou tak dobré, jaké v napjatých dobách jednání o podobu společného státu nebyly. A to si myslím, že je vlastně docela dobrý výsledek.

Jan Čarnogurský: Budem pokračovať vo späťnom hodnotení toho, k čomu sme dospeli rozdelením republiky, a považujem tri hľadiska za kľúčové: bezpečnosť oboch štátov, ekonomiku a geopolitický priestor, v ktorom sme sa ocitli po rozdelení. Pokiaľ ide o bezpečnosť štátu, je dobrá, je nezmenená. Jeden zaujímavý moment predsa vnáša istý nový prvok, ktorý nebol za Československa, a to je teraz diskusia o Benešových dekrétach. Na tom sa ukazuje, že napriek rozdeleniu Slovensko a Česká republika ťahajú za jeden koniec, idú jedným smerom a navzájom sa podporujú, čo je opäť symbolom toho, že sa navzájom neoslabujeme, ale práve naopak, ešte sa posilňujeme. A tak to vyzerá, že tú diskusiu o Benešových dekrétach, aj keď pri istej zníženej bezpečnosti štátu, Česká republika aj Slovenská republika zvládne. Je, myslím, tiež symptomatické, že sme na Slovensku dokončili gabčíkovsku priehradu v októbri 1992, keď sa už Československo rozpadalo a keď bolo Maďarsko proti dokončeniu. To opäť z hľadiska mocenského potenciálu štátu je dobrý signál, v tomto prípade o Slovensku. My máme na Slovensku teraz problém so zákonom o zahraničných Maďaroch, a trúfam si povedať, že tiež to zvládneme. Buď Maďari zmenia to, čo zasahuje do teritoriálnej zvrchovanosti Slovenska, alebo Slovensko prijme zákon, kde to proste vylúči. Nechcem sa dotýkať nejakých etických súvislostí, ale len ako symptom sily štátu to hovorí dobre. Pokiaľ ide o ekonomiku, ja si myslím, že aj keby sme boli ako Československo, nebola by iná než dnes, jednoducho aj za Československa bola nezamestnanosť na Slovensku väčšia ako v Čechách, tie ekonomické rozdiely sú, ešte budú trvať dost dlho a v podstate by už neboli iné, tým viacej, že čoraz viac a viacej sa aj Česko, aj Slovensko a ďalšie štáty stávajú súčasťou jedného ekonomického priestoru. A pokiaľ ide o vyplnenie geopolitického priestoru, opäť tým, že Česko a Slovensko v kľúčových veciach ťahajú za jeden koniec, sme prakticky asi vylúčili, že práve v medzinárodných krízových situáciách by sa ukázala vnútorná slabosť Československa, ktorá by vysielať pocit slabosti a neistoty aj smerom von. Práve naopak to, že sme samostatné štáty a že predsa isté rozdiely, iné kultúrne, ba aj politické akcenty snáď sú, je v poriadku. Tým, že je Slovensko samostatné, sa napríklad s Poľskom oživilo vzťahy. Vzťahy Česko-Polsko-Slovensko myslím, predstavujú opäť posilnenie tohto stredoeurópskeho priestoru. Ale desať rokov je na to príliš málo a môže sa ukázať istá diferencia medzi Českom a Slovenskom. Napríklad postoj Slovenska voči Rusku je, dovoľm si tvrdiť, oveľa lepší, racionálnejší a bohatší ako postoj Česka voči Rusku. Čiže z tohto hľadiska rozdelenie Československa neznamenalo katastrofu a vývoj ide celkom dobre.

Jan Stráský: Mné se dobre navazuje na posledná slova pana kolegy Čarnogurského, protože jsem chtěl říct toto. Vráťím se k otázce, která tady padla. Ne k otázce viny, myslím, že tak moc do politiky nepatří, ta je v trestním právu, ale k otázce odpovědnosti. Pan Čarnogurský to řekl přesně, rozdíly zůstaly, asi budou trvat ještě dlouho. V čem ale nezůstaly, a teď to říkám jako člověk, který hodně diskutuje i se Slováký – v situaci, že někteří ho nepoznají a mluví s ním jako s Čechem, a někteří ho poznají a mluví s ním jako se Stráským. Přesto musím říct, že jsem nezaznamenal žádné pocity hořkosti, výčitek, jako „vy jste to tenkrát takhle udělali“. Celkově konstatuju, že vztahy mezi lidmi jsou tam prostě podstatně lepší, než byly dřív. Co ovšem nastalo, že na Slovensko Češi málo jezdí a že je to špatně. Myslím, že už je to v tisku vidět, že se o tom teď mluví. Abychom se zase chovali normálně, když už jsme si prohlídli ty Itálie, Francie, Egypty, a na Slovensku je prostě opravdu hezky. Strašně si přeju, abych už co nejdřív ani při cestě na Slovensko nemusel vyndávat pas. Tím se vlastně poměry pro občany vrátí do

stejně podoby, ačkoliv se naplní i ta představa obou národů, že si vládnou sami. Přeju si, aby to bylo co nejrychleji.

Vilém Prečan: Já se nebudu pokoušet na závěr naší konferenci nijak hodnotit. Až uveřejníme materiály z dnešního a včerejšího jednání, a to v Česko-slovenské/Slovensko-české historické ročence, budeme moci posoudit lépe, v čem, kde jsou slabá místa dosa-
vadního výzkumu a kterým otázkám je potřeba se více věnovat. Za česko-slovenskou komisi historiků si myslím, že jsme udělali dobře, že jsme zvolili toto téma k našemu podzimnímu zasedání v Praze a že jsme pozvali naše panelisty. Já bych jim chtěl podě-
kovat, protože bez nich bychom neodcházeli domů s uspokojením a s pocitem, že jsme se něco podstatného dověděli, že jsme se obohatili, že naše dějiny jsou nyní zalidněnější. Děkuju za nás za všechny.

A Summary of the Panel Discussion

Participants in the discussion included the then political elite: Dagmar Burešová (Chair, Czech National Assembly, 1990–1992), Ján Čarnogurský (Slovak Vice Premier (from December 1989) and Premier (from April 1991)), Michal Kováč (1990–1992, Slovak Minister of Finance, Prices and Salaries (1990–1992), Chair, Federal Parliament (June–December 1992)), Petr Pithart (Czech Premier, 1990–1992), Jan Stráský (Czech Vice Premier, Federal Prime Minister (July–December 1992) delegated a number of Presidential powers), Milan Uhde (Czech Minister of Culture, from June 1992, Chair of the Czech National Assembly, later the House of Deputies of the Czech Parliament), Milan Zemko (Vice Chair, Slovak National Assembly). The discussion was moderated by Vilém Prečan.